

LAJTAI L. LÁSZLÓ

GENEALÓGIA ÉS NEMZETÉPÍTÉS
 HUNYADI JÁNOS SZÁRMAZÁSÁNAK ÚJRAÉRTELMEZÉSEI A 19. SZÁZAD
 ÉS A 20. SZÁZAD ELEJÉNEK MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETÍRÁSÁBAN
 ÉS TANKÖNYVEIBEN*

Valószínűleg nincsen Magyarország történetének még egy olyan kulcsszereplője, akiknek származása annyi tudós elmét foglalkoztatott volna és olyan változatos értelmezési keretbe illeszkedne, mint a középkori Magyar Királyság kései csúcspontját fémjelző Hunyadi család hírnevének megalapozójaként közismert Hunyadi Jánosé. Az 1456-ban Zimonyban elhunyt és Gyulaféheváron eltemetett hadvezér családfájának enigmáját megfejteni próbáló érdeklődés nem csupán annak szolt és szól, hogy a kereszténység védelmezőjeként elhíresült történelmi szereplőt a középkori magyarországi patriotizmus legnagyobb alakjának tekinti immár bő félezer éve a hazai történelmi emlékezet, hanem természetesen annak is, hogy általa egyúttal a nála sokrétűbb szimbolikus jelentőséggel felruházott reneszánsz uralkodó, Mátyás (apai) származása forgott és forog kockán.

A történelmi szakirodalomban „Hunyadi-kérdésként” elhíresült problematikának¹ tulajdonképpen könyvtári irodalma alakult ki az évszázadok során, sőt magát a kutatástörténetet több kiváló történész is összefoglalta különböző szempontokból és más-más szakaszaira öszszpontosítva annak.² Az alábbiakban a modern nemzettudat³ megszilárdulásának klasszikus (európai) korszakára,⁴ a „hosszú 19. század” időszakára szűkítem a vizsgálódás időhorizontját, terepeként pedig a szakszerűsödő és népszerűsítő történetírás, valamint az iskolai történelemoktatás szférájára öszszpontosítva tekintem át a kérdéskört *egyetlen* szempontból. A Hunyadi János eredetével kapcsolatos állítások és spekulációk időbeli kibontakozásuk tekintetében ugyanis, leegyszerűsítve, hozzávetőleg kétféle argumentációs tendenciára bonthatók. Nagyjából a 18. század végéig, illetve a 19. század első évtizedeiig jellemzően a *társadalmi* státusa, azaz hogy kellően előkelők voltak-e a felmenői, illetve törvényesnek tekinthető-e a származása vagy sem, a 18–19. század fordulójától kezdve pedig felmenőinek *etnikai* hovatartozása

* A tanulmány az NKFI 111 871. sz. pályázatának a támogatásával készült.

¹ ELEKES Lajos: *A Hunyadi-kérdés = Mátyás király emlékkönyve születésének ötszázéves fordulójára*, I., szerk. Lukinich Imre, Franklin-társulat, Budapest, [1940], 18–43.

² Az újabb összefoglalások közül lásd KÖPECZI Béla: *A Hunyadiak származása mint a nemzeti tudat kérdése* = Uő.: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarsághépe*, Akadémiai, Budapest, 1995, 72–100; Melinda MITU – Sorin MITU: *Problema originii lui Iancu de Hunedoara în istoriografia maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea* [Hunyadi János származásának a problémája a 19. század első felének magyar történetírásában] = Uő.: *Românii văzuți de Maghiari. Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea* [A románok magyar szemmel. Kulturális imázsok és klisék a 19. századból], Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1998, 21–44; LUPESCU Radu: *Hunyadi János alakja a magyar és a román történetírásban*, Századok 2005/5., 385–420.

³ Anthony D. SMITH: *National Identity*, Penguin Books, London, 1991.

⁴ Anne-Marie THIESSE: *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XXe siècle*, Seuil, Paris 1999; Joep LEERSSEN: *National Thought in Europe. A Cultural History*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2006.

vált mindinkább lényegessé. Mindenesetre mindkét szál kimutatható már a kezdetektől,⁵ az eszmetörténeti modernitás keretei között kialakuló és koherens politikai ideológiaként értett nacionalizmus 19. század eleji markáns kibontakozása azonban látványosan előtérbe helyezte a Hunyadi János származásának etnikai vonatkozásában rejlő, illetve abból kinyerhető ideológiai konzekvenciákat, mely utóbbival kívánok az alábbiakban részletesebben foglalkozni. Mindenekelőtt arra a dilemmára keresek választ: vajon leírható-e a törökverő hős etnikai-nemzeti hovatartozásának problémája egyszerűen két rivális nemzeti identitásdiskurzus többé-kevésbé permanens vitájaként, amely egy mindkét fél számára kézenfekvően kisajátítható történelmi szereplő öröksége fölött csap antagonisztikusan össze? Netán egy ennél lényegesen összetettebb problémával állunk szemben, amelyet a modernizálódó politikai és kulturális közösség-felfogások és politikai ideológiák változásai mellett még a nacionalizmus fénykoraként beállított 19. század folyamán sem alakítottak kevésbé a historiográfiai fejlemények önmozgásai?

Hunyadi János származásának problematikája és a historiográfiai longue durée

A Hunyadi család hatalmát és hírnevét megalapozó Hunyadi János egy lényegében ismeretlen köznemesi család sarjából töretlen katonai karrier után a magyar, a balkáni, sőt az egész keresztény világ ünnepezt törökverő hőseként, a magyar történelem leggazdagabb és legtekintélyesebb birtokosaként hunyta le szemét. Felemelkedésének gyorsasága az elvitathatatlan személyes képességei mellett önmagában is felkeltette származása iránt közvetlen kortársai figyelmét, amit posztumusz dinasztiaalapítónak válása természetesen csak tovább tetézt. Mivel a találgatások sora máig sem zárult le teljesen, ezért a sok évszázados kutatástörténet kevés számú konszenzusa fényében az alábbi néhány fogódzót érdemes elsorolni – noha jelen írás magától értetődően legkevésbé sem hivatott arra, hogy eldöntse vagy akár új megközelítésbe helyezze az úgynevezett „Hunyadi-kérdést”. Máig sem tudott, hogy Hunyadi János hol és mikor született (talán 1407-ben és talán a magyar királyi udvarban, lévén apja a magyar király *miles aulicus*). Nem lehet tudni, hogy ki volt az anyja (katolikus lehetett talán, lánytestvére, Klára nevéből ítélve). Okleveles forrásból ismert ugyanakkor apai nagyapja, apja és apai ágon férfitörökösök neve (Serbe, Woyk, Magas, Radul-László), valamint nemesítésük ténye és ideje (1409). Mindezen kívül a felekezeti hovatartozása (katolikus) tudható még biztosan.⁶ E csekély, ám a hosszas és szerteágazó kutatástörténet nyomán kikristályosodó tényváz mellett mindazonáltal több közel egykorú és későbbi krónikás állítás és híresztelés is fennmaradt a hős

⁵ A Hunyadiak és a magát velük rokoni viszonyban állónak láttató Oláh Miklós származásával és az „oláhok” általános megítélésével kapcsolatban a humanisták körében élő negatív előítéletekről vö. ALMÁSI GÁBOR: *Constructing the Wallach „Other” in the Late Renaissance = Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, szerk. Trencsényi Balázs – Zászkaliczky Márton, Brill, Leiden–Boston, 2010, 114–129; NAGY LEVENTE: *Magyar–román etnikai ellentétek a 15–16. században = Uő.: A holló, a gyűrű és a sárkány jegyében. Magyar, román és lengyel Corvinusok Drakulától Esterházy Pálig*, Eötvös, Budapest, 2014, 83–87.

⁶ Vö. mindenekelőtt ELEKES: *A Hunyadi-kérdés*; ELEKES Lajos: *Hunyadi János eredete és ifjúsága = Uő.: Hunyadi, Akadémiai, Budapest, 1952, 71–88. A nemesítést igazoló oklevelet elsőként közölve lásd Georgius FEJÉR: *Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, Regni Hungariae gubernatoris, argumentis criticis illustrata*, typis typogr. Regiae Universitatis Hungaricae, Buda, 1844, 32–33.*

felmenőiről, melyek szerint apja Havasalföldről került volna Magyarországra (Thuróczi János krónikájában), illetve hogy Zsigmond király nemzette egy erdélyi bojár Morzsinai (Erzsébet) nevű lányával (először Antonio Bonfininál említve, majd az őt magyarra fordító és átértelmező Heltai Gáspár munkáiban részletesebben kidolgozva). Ahelyett, hogy feladatommak tekinteném megkísérteni akár csak áttekinteni a származásának rejtélyét évszázadok óta nyomozó könyvtárnyi irodalmat, saját kérdésfeltevésem szempontjából elegendőnek látszik az alábbi állításokra és feltevésekre utalni. A 20. század kezdetéig tekintették Hunyadit Havasalföldről bevándorolt bojár, Hunyad környéki kenéz, illetve erdélyi magyar birtokos nemes szülők *törvényes* gyermekének, Nagy Lajos és Zsigmond királyok feleségei (Erzsébet és Mária), bizánci császári rokon (Paleolog Erzsébet), Zsigmond király, Scaligeri veronai herceg vagy Lazarevics István szerb fejedelem *törvénytelen* fiának. Az apai ágon (havasalföldi vagy erdélyi) román, római, olasz, magyar (székely), lengyel, közelebből nem definiált balkáni, délszláv, szerb és bolgár, anyai ágon pedig román, görög, szerb és magyar eredet téziseihez a 20. században végül a kun felmenőké társult apai őseinek társadalmi státusa és személynevének etimológiája⁷ alapján.

Hunyadi János származása a hungarus hazafiság és a modernizálódó nemzetfelfogások válaszfútjain

Amíg a magyarországi történetírók a hagyományos magyar nemzettudat keretei között munkálkodtak, addig a krónikások és humanista történetírók eredetmagyarázatait immár okleves forrásalapon felülbíráló kritikai történetírás 18. századi hazai mesterei nem láttak még problémát abban, hogy a Hunyadi család felmenőit részben vagy teljesen nem magyar, hanem jellemzően román eredetűnek tekintsék.⁸ A 13. század óta forrásszinten dokumentálható tradicionális magyar nemzettudat⁹ koraujkori literátus értelmiség propagálta válfaját¹⁰ az utóbbi évtizedek magyar történetírása az úgynevezett hungarus patriotizmus koncepciójával írja körül,¹¹ amelynek közösségfedezetét a közös haza iránti osztatlan lojalitás, a jogi

⁷ RÁSONYI László: *Hidak a Dunán. A régi török népek a Dunánál*, Magvető, Budapest, 1981, 141–142, 156–157; RÁSONYI László: *Török eredetű magyar személynevek*, Forrás 1983/7., 82, 84; MÁLYUSZ Elemér: *A középkori magyarság település- és nemzetiségpolitikája [1937–1938]*, s. a. r. Soós István, Lucidus, Budapest, 2002, 193–194; DÜMMERTH Dezső: *A két Hunyadi*, Panoráma, Budapest, 1985, 52.

⁸ Vö. például Samuel TIMON: *Epitome chronologica rerum Hungaricarum et Transilvanicarum a nativitate divi Stephani primi regis apostolici, producta ad annum XDCCXXXVI*, typis Academicis Societatis Jesu, Claudiopolis [Kolozsvár], 1764, 74; Georgius PRAY: *Annales Regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII. ad annum MDLIX. Pars III. Complectens res gestas ab Wladislaw I. ad Mathiae Corvini coronat*, typis Joannis Thomae de Trattnern, Caes. Reg. Aulae Typographi et Bibliopolae, Vindobona [Bécs], 1766, 185–187; Stephanus KATONA: *Historia critica Regum Hungariae Stirpis Mixtae. Tomulus VII. Ordine XIV.*, typis scholarum Piarum, Colotza [Kalocsa], 1792, 5–20; Stephanus KATONA: *Epitome chronologica rerum Hungaricarum, Transsilvanicarum et Illyricarum concinnata*, II., typis Regiae Universitatis, Buda, 1796, 360–361.

⁹ SZÜCS Jenő: *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai)* = Uő.: *Nemzet és történelem. Tanulmányok*, Gondolat, Budapest 1984², 413–555; KRISTÓ Gyula: *A magyar nemzet megszületése*, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1997.

¹⁰ TARNAI Andor: *Extra Hungariam non est vita...* (Egy szállóige történetéhez), Akadémiai, Budapest, 1969.

¹¹ MISKOLCZY Ambrus: *„Hungarus-tudat” a polgári-nemzeti átalakulás sodrában* = Uő.: *A múlt megszelídítése. Esetmötör-történet és historiográfia határán*, Gondolat, Budapest, 2014, 9–36.

kiváltságok biztosította *status quo* fenntartása és a nyelvhasználat semlegessége, pontosabban politikai értelemben vett irrelevanciája biztosította. Jellemző módon a 18. század második felében szárnyait bontó erdélyi román értelmiség¹² 1791-es felségfolyamodványával vitázó Bolla Márton kolozsvári líceumi történészprofesszor, amikor amellet érvelt latin nyelvű értekezésében, hogy hiába származott Hunyadi János, Corvin Mátyás és Oláh Miklós mellett sok más jeles férfiú *egyénenként* az oláh népből, attól az oláh nép (*gens Valachica*) mint *közösség* nem volt rendi jogok birtokában Erdélyben, és a másik három *natiótól* eltérően nem vett részt soha a törvényhozó hatalomban,¹³ a Hunyadiak románságának tényét magát viszont még nem tekintette vitapontnak.¹⁴

Bolla latin nyelvű tudós értekezése mindazonáltal kéziratban maradt, és csak a következő század vége felé figyel fel rá a magyar történetírás,¹⁵ miközben részben a jozefinista nyelvrendelet ellenhatásaként a magyar rendek és a bécsi kormányzat között kezdetét vette a magyar nyelv hivatalossá tételéért folyó hosszas jogi kötérlhúzás. Ennek részbeni folyományaként és a nyelvújítási mozgalom révén is az 1830-as évektől a kulturális élet, az 1840-es évektől pedig a politikai élet is döntően magyar nyelvűvé válhatott Magyarországon. A politikai és kulturális értelemben is modern magyar nacionalizmus kibontakozásával párhuzamban értékelődött fel nemcsak az aktuális jelen, de a múlt vonatkozásában is a hazai kulturális emlékezet mindenkori teljesítményeinek *sui generis* magyarként való értelmezése, amelyben a sajátnak tekintett történelmi hősök magától értetődően kiemelt szerepet játszottak. A fentebbiek fényében vált tehát mindinkább fontossá Hunyadi János esetében is a *hazai*, és lehetőség szerint *magyar* származás kimutatása.

A tisztán magyar eredet hangsúlyozására először a református lelkész és forráskutató Budai Ferenc háromkötetes magyar nyelvű életrajzi lexikonában láthatunk kidolgozott példát, amely hosszan sorolja az érveket amellet, hogy miért *lehet* Hunyadi Jánost magyar eredetűnek tartani. Egyúttal látens erkölcsi nyomásyakorlás alá is helyezvén az ellenkező véleményen levőket: „valósággal nem érdemli, hogy őtet minden igaz ok nélkül nemzetünkбől kimustráljuk”.¹⁶ Budaitól eltérően a klasszikus századforduló és az 1800-as évek első évtize-

¹² I. TÓTH Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697–1792*, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1946.

¹³ *Supplex libellus Valachorum*, ediție nouă, refăcută, szerk. D[avid]. Prodan, editura Științifică, București, 1967, 477–478. Hasonló gondolatmenettel kommentálta egyébként a felségfolyamodvány vonatkozó passzusát az azt kiadó erdélyi szász forráskutató történész, Eder József Károly is, vö. *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae Iura Tribus Receptis Nationibus Communia Postliminio Sibi Adveri Postulantivm. Cum Notis Historico-Criticis I. C. E. Civis Transsilvani*, Claudiopolis [Kolozsvár], 1791, 23–24. Az Erdélyt lakó nemzetek eredetéről ez idő tájt kibontakozó szélesebb körű tudós polémiáról újabban lásd BIRÓ Annamária: *Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája* (Erdélyi Tudományos Füzetek 272.), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011.

¹⁴ BOLLA Martinus: *Dissertatio de Valachis, qui Transylvaniam incolunt [...]* [1791] = Uő.: *Az oláhok eredetük szerint hun-bolgárok*, ford. és szerk. Zajti Ferenc, Stádium, Budapest, 1931, 83, 137.

¹⁵ HUNFALVY Pál: *Bolla Márton és Éder Károly meg az oláh incolatus Erdélyben*, Századok 1879, 510–518, 541–563, 668–688, 717–761.

¹⁶ Amelyek konkluziójaként leszögezi: „Ez ő felőle a’ legtermészetibb, minden titok vadászás és erőltetés nélkül való gyanúság, ha az ő életének környüállásait gondolóra veszszük. Bizony egy olyan igaz *Magyar patriotizmust*, mint a’ millyen az ő szívéből, az ő ereire kibuzgott, és a’ millyen az ő tselekedeteivel oly sokszor megbizonyított, idegen nemzet felől feltenni, és attól várni a’ legemészthetlenebb képtelenség [...]” BUDAI Ferenc: *Hunyadi János* = Uő.: *Magyar ország polgári históriájára való lexicon, a XVI. század’ végéig*, II., Máramarossi Gottlieb Antal, Nagy-várad, 1805, 246.

deinek számos magyar nyelvű népszerűsítőjénél vagy a folklorizálódott eredettörténet,¹⁷ vagy annak megkérdőjeleződése ismétlődik még anélkül, hogy a kérdés maga etnikai konnotációkkal telítődne.¹⁸ A kérdéssel a forráskritika szempontjából foglalkozók pedig még évtizedekig latin nyelvű értekezésekben kapcsolódtak a származásvita évszázados *eruditus* polémiáihoz.¹⁹

A nyelvhasználat tekintetében semleges és toleráns hungarus szellemiség jó ideig továbbélt a század első felének immár magyar nyelven megjelenő publikációiban is. Ezek kései reprezentásaként említhető Mailáth János írása az 1840-es évek első feléből, amely jellegzetes argumentációval éppen Hunyadi Jánost hozta fel egyik legfőbb példaként a hungarus patriotizmus *par excellence* megtestesülésére.²⁰ Mailáth egyébként jellemzően németül író, eredetileg a napóleoni háborúk idején fogant és jobbára az 1820-as évek lezárultáig virulens osztrák birodalmi patriotizmusnak a történelmi identitásdiskurzusa megteremtését célzó projektjében²¹ érdekelt szerzőként e vonatkozásban is olyan elődökre támaszkodhatott, mint a Hormayr-féle *Osztrák Plutarch*,²² illetve annak a magyarországi változatát jegyző Kölesy Vince magyar és a szepesi szász Melzer Jakab német nyelven megjelent írásai.²³ De ugyancsak a

¹⁷ Amely a vajdahunyadi várrestauráció során a 20. század elején felfedezett freskók interpretálása kapcsán rövid időre ismét felkapottá vált. Vö. MÖLLER István: *A vajda-hunyadi vár építési korai*, Franklin-társulat, Budapest, 1913, 21–23. A származáslegenda délszláv folklorizálódásáról, érintőlegesen a balkáni „szexuális vendégbarátság” intézményével is összefüggésben lásd JUNG Károly: *Hunyadi János származáslegendájának/származáslegendáinak kérdéséhez*, *Létünk* 2006/1., 26–52.

¹⁸ HATVANÝ Pál: *Hollós Hunyadi János Magyar Ország Gubernátor = Uó.: Némely fel-jegyzésre méltó történetek, melyeket olvasás közbe egykor-máskor ösze szedegetett, és nemzete' kedvéért a' Magyar nyelven Világ eleibe ki-botsátott*, Ellinger János, Kassa, 1796, 267–268. „A' Hunyadi fámiliának kezdője (a' mi még nem bizonyos, úgy az sem, hogy Itáliában neveltette Hunyadi) Zsigmond (VIRÁG Benedek: *Magyar Századok XCCCI–XCDXXXVII*, Királyi Universtitás, Budán, 1816, 502). „Születéséről Hunyadinak érezzen kiki mint tetszik” (CSÁSZÁR Ferencz: *Nagy Hunyadi János*, Tudományos Gyűjtemény 1827/8., 13).

¹⁹ [Elias GEORCH de Etre-Karcha:] *Disquisitio critica dissertationis historicae baiero-besserianae de ortu et nativitate Joannis de Hunyad*, Matthias Trattner de Petróza, h. n., 1826. Vö. Io[hann]. David BAIERUS: *Dissertatio historica de Ioannis Hunniadis sine Corvini Hungariae Gubernatoris ortu et nativitate quam [...]*, publicae defendendae praeses M. Io. Baierus respondens Carolus Christianus Besser, Werther, Jena, [1708]; FEJÉR: *I. m.*

²⁰ „Szent István első királyunk óta az uralkodó politikus eszme: haza volt; a hazafiság érzelmé volt azon veres fonál, mely a testületek és egyének politikus lépésein keresztül tűnt; [...] ez eszme forrasztotta össze az idegeneket, kik Magyarországbán letelepedtek, az ország lakosaival; ez eszme tette különféle nem magyar ajku országglakosainkat magyarokká; [...] ez eszme mellett magyaroknak tartattak mind azok, kik fajra, nyelvükre nézve nem magyar törzsokből származtak ugyan, de hazánkban lakván azt szívükből szerették, jeles tettek, föllázadás által dicsőítették. Erre sok példát nyujt a historia; így Hunyadi János, így Zrínyi Miklós magyar volt, ámbátor eredetükre nézve Hunyadi János oláh, Zrínyi Miklós horvát volt.” MAILÁTH János: *Korunk ügyei (Hazafiság, Nemzetiség)*, Nemzeti Ujság – Hazai és külföldi tudósításokból 1843/1. (Boldogasszonyhava 4kén), 1.

²¹ S. VARGA Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Balassi, Budapest, 2005, 159–207.

²² „Gewiss ist, dass Hunyadi selbst sich immerdar als einen gebornen Wallachen bekannte und ein walachischer Bojar, Johann Woik Buthi galt vor der Welt für seinen Vater.” [Bizonyos, hogy Hunyadi magát mindenkor született oláhnak tudta és a világ előtt egy oláh bojár, Buthi Vojk Jánost ismert el apjaként.] Joseph Freyherr von HORMAYR: *Johann Hunyady Corvin = Uó.: Oesterreichischer Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmtesten Feldherren, Staatsmänner, Gelehrten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates*, II., Anton Doll, Wien, 1807, 82.

²³ „Corvinus János – kit másképen Hunyadinak hívnak [...] Erdélyben Holló nevű faluban született 1402-ben; atyja Buto, egy nemes Oláh, 's katona; anyja Paleologa Erzsébet, az utolsó Constantinápoli Görög Császárnak rokona, vala.” KÖLESY Vincze Károly: *Hunyadi, Magyarországi Kormányzó = Uó.: Nemzeti Plutarkus vagy A' Magyarországi 's vele egyesült Tartományok' Nevezetes Férfiainak Életleírásai*, I., Trattner János Tamás, Pest, 1815. 35.

hungarus patriotizmus programadó archetípusát láttatta Hunyadiban már az a szintén magyarországi születésű, ám élete nagy részét külföldön leélő Fessler Ignác Aurél is, aki a 19. század leghosszabb egyszerezős és a hazai romantikus történetírás gyakorlói által évtizedekig alapvető kézikönyvként forgatott Magyarország-történetét vetette papírra.²⁴

A Hunyadi-genealógia etnikai vonatkozásának erősödő átpolitizálódását mindazonáltal világosan jelzi, hogy két évtizeddel a Budai Ferenc-féle életrajzi lexikon megjelenését követően a dévai születésű, ám Pozsonyban, majd Pesten letelepedő nyelvújító-régiségbúvár Ponori Thewrewk József immár önálló kötetben tesz közzé három, még az 1810-es években született értekezést²⁵ Hunyadi János hazai, törvényes és magyar származását bizonyítandó. A kiadvány általa írott előszavában figyelemre méltó új fejleményként Thewrewk egyfelől határozottan elveti, hogy Hunyadi bármely részről is *oláh származású* volna. Másfelől személyes ügyének érzi, hogy a Supplex libellus (és a „Hunyadba bevándorlott, és itt sáskákként elsokasodni kezdett mesélést kedvelő Oláhok”) állításával vitába szállva, pontokba szedve sorolja az érveket avégett, hogy magának a románságnak a római eredetét és erdélyi kontinuitását is megcáfolja.²⁶ Mindenesetre korai volna ekkoriban még a vizsgált kérdés örvén kibontakozó *magyar-román* „történeiszvitáról” beszélni. Ugyanakkor, lényegében Thewrewk munkájával párhuzamosan, az 1820-as évek derekától egy jóval kiterjedtebb, már valóban vitának nevezhető hazai (és nyomtatásba került) tollváltás is kibontakozóban volt a román etnosz és nyelv eredetéről az elsősorban az egykori Dacia provincia területére vonatkozó római-román kontinuitást részletesen cáfoló, huszonnégy esztendeig Erdélyben szolgáló osztrák katonatiszt Sulzerre²⁷ támaszkodó magyarországi *szerb* Tököly Száva, valamint a bánági születésű román Damaschin Bojincă és Eftimie Murgu között.²⁸ Az ekkori polémiában román részről

„Hunyadi wurde allgemein für einen Wallachen gehalten, für den er sich auch selbst ausgab und sein Vater ein wallachischer Bojar soll Johann Woyk Buthi geheissen haben.” [Hunyadit általánosan oláhnak tartották, mert ő magát is annak adta ki és az apját az oláh bojár Buthi Vojk Jánosnak hívták.] J[akob]. MELZER: *Graf Johann Hunyady von Bistritz in dem Character seiner Grösse*, Pannonia, Ein vaterländisches Originalblatt 94. (Vierter Jahrgang 1822), 652–653.

²⁴ „Dennoch zeigte sein thatenvolles, opferreiches, grosses Leben, als Spiegel der Nationalität, was die verschiedenen Völker Ungarns als Eine Ungrische Nation werden könnten, und auch sollten.” [Mégis, az ő tetteiben és áldozatvállalásban gazdag, nagyszerű élete, mint a nemzetiség tükré, megmutatta azt, hogy Magyarország különféle népei hogyan tudtak és hogyan kellett nekik magyar nemzetté lenni.] J. A. FESSLER: *Joannes von Hunyad* = Uó.: *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen*, IV/2., Johann Friedrich Gleditsch, Leipzig, 1816, 620.

²⁵ Melyek közül kettő már korábban is megjelent az első magyar nyelvű tudományos periodika lapjain. Vö. KAZINCZY Ferencz: *Megcáfólasa azon bitang hírnek, hogy Hunyadi János Magyar-Országi Kormányzó és Erdélyi Vajda vad ölelésből eredett. Kazinczynak Gróf Dezsöffy Józsefhez írt Erdélyi Levelei közzül*, Tudományos Gyűjtemény 1818/1., 39–53; KAZINCZY Ferencz: *Halics-Országi Kormányzséki Tanácsos, és Kerületbeli Kapitány (Eperjesi születésű) Kriebel János Urnak Levele Kazinczyhoz, Brzezán, Octób. 26-dikán 1817. Hunyadi Jánosnak születése eránt*, Tudományos Gyűjtemény 1818/1., 53–59.

²⁶ PONORI THEWREWK József: *Három értekezés Hunyadi Székely János', Magyarországi Kormányzó', Erdélyi 's Havasalföldi Vajda', Tóthországi, Temesi 's Szörényi Bán', Besztercei örökös Gróf', és Nándor-Fejérvári Kapitány' törvényes ágyból lett születésének bebizonyítására*, Pozsony, 1825. VII–XVIII.

²⁷ Franz Joseph SULZER: *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens [...]*, II., Rudolph Gräffer, Wien, 1781.

²⁸ k. Rath v. *** [Sava TÖKÖLY-POPOVIĆ]: *Erweiss, dass die Valachen nicht Römischer Abkunft sind, und diess nicht aus ihrer Italienisch, Slavischen Sprache folgt*, Gebauer, Halle, 1823; Damascenus Th. BOZSINKA: *Animadversio in Dissertationem Hallensem sub titulo: Erweiss, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind etc. vom k. Rath von ***1823 editam*, Ludovicus Landerer de Fűskút, Pest, 1827 (ugyanaz cirill betűs román fordításban: Királyi Egyetemi Nyomda, Buda, 1828), E[ftimie]. MURGU: *Widerlegung der Abhandlung: [...] Erweis, dass die Wallachen nicht rö-*

elsőként megnyilvánuló Bojincă – aki majd 1834-ben közreműködik az újrakiadásában az erdélyi román etnikai kontinuitástézis egyik kidolgozója és fő népszerűsítője, a budai egyetemi nyomdai könyvrevizor Petru Maior²⁹ először 1812-ben megjelent alapművének, benne a Hunyadiak román eredetét taglaló gondolatmenettel³⁰ – Thewrewk után öt évvel ráadásul saját maga is közzétett egy hosszabb értekezést, immár kifejezetten és teljes egészében Hunyadi János eredetének és cselekedeteinek szentelve.³¹ Jóllehet művének második fele lényegében fordítás-adaptálás,³² első része³³ a feltehetőleg Maior gondolataitól inspirált Bojincă saját alkotásának, voltaképp az *első* román szerző tollából született önálló Hunyadi-életrajznak tekinthető.³⁴ E mű Thewrewkéhez hasonlóan immár szélesebb körű, *népnyelvi olvasóközönséget* vett célba,³⁵ amennyiben szerzője latin és cirill párhuzamos szedéssel a Ștefan P. Niagoe által szerkesztett és Gozdu Manó által patronált³⁶ budai román nyelvű kalendáriumban tette azt közzé.³⁷ Bojincă írását a *magyar olvasókkal* a tudós erdélyi kéziratgyűjtő és -kiadó, régiségbűvár gróf Kemény József ismertette meg egy rövid, de empáti- kus hangvételű recenzióban. Amelyben bár nem tartotta bizonyítottnak, ugyanakkor számottevő

mischer Abkunft sind [...] S. T. [...] und Beweis, dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind [...], könl. ung. Universitát, Ofen [Buda], 1830. Tököllynek a római-román etnikai kontinuitást megkérdőjelező állításaira a kortárs magyar írók közül Kazinczy Ferenc figyelt fel röviden a nevezetes erdélyi úti beszámolóiban (*Erdélyi levelek. XIV. levél = KAZINCZY Ferencz' Eredeti munkái. Második kötet. Utazások, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1839, 276–277*). A bánsági autonomista forradalmár és romantikus nacionalista Murgu politikai eszméiről magyarul lásd Nicolae BOCSAN: *Eftimie Murgu ideológiája és politikája (1842–1845)*, ford. Batiz Enikő, Korunk 2005. szeptember, 70–81.

²⁹ DOMOKOS Sámuel: *Activitatea lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior la Tipografia din Buda pe baza documentelor necunoscute* [Samuil Micu, Gheorghe Șincai és Petru Maior tevékenysége a budai Egyetemi Nyomdában ismeretlen források alapján] = *Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848*, szerk. Király Péter, Akadémiai, Budapest, 1983, 293–299.

³⁰ PETRU MAIOR de Dicio-Sănmărtin: *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* [A románok daciai kezdetének története] (hozzákötve: *Disputațiile asupra Istoriei pentru începutul românilor în Dacia [...] tâlmăcite de pe latinie pe românie prin Damaschin Bojincă* [Viták a románok daciai kezdetének történetéről [...] latinból románra fordította Damaschin Bojincă]), cu tipariul Krăeșției Tipografie a Universității Ungureștii, Buda, 1834, 86–90.

³¹ [Damaschin BOJINCĂ]: *Scurtă biografie a lui Joan Corvinus de Huniad. Descriere-a Nascerii și a eroiesci-loru fapte a multu vestitu-lui, și de totă Europa minunatu-lui Erou Joan Corvinus de Huniad. Tradusă de D. Bojincă* [Hunyadi Corvinus János rövid életrajza. A hírneves és egész Európa által csodált hős Hunyadi Corvinus János születésének és hőstetteinek leírása. Fordította D. Bojincă] = *Calendariu romanescu pe Anu-l dela Cristos 1830* [1830. évi román kalendárium], cu Tipariu Cr. Tipografii țipariu, Buda, 1830, 43–141.

³² Melynek forrása Camil Mureșan szerint az alábbi életrajz: Mathias KOVÁTS: *Biographia Joannis Hunyadi [...]*, typis Lycei Archi-Episcopalis, Agriae [Eger], 1818. Vö. BOJINCĂ: *Scrieri de la idealul luminării la idealul național* [Írások a felvilágosodás eszményétől a nemzeti eszményig], szerk. Nicolae Bocșan, Editura Facla, Timișoara [Temesvár], 1978, 49–50.

³³ [Damaschin BOJINCĂ]: *Joan Corvinus este resăritu din genu său sânge Românescu* [Corvinus János román fajból vagy vérből sarjadt] = *Calendariu romanescu 1830*, 48–94.

³⁴ BOJINCĂ: *Scrieri...*, 49–50.

³⁵ A népszerű nyomtatott sajtó *par excellence* nemzeti identitásépítő szerepéről vö. Benedict ANDERSON: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London – New York, 1991². 22–46; LEERSSEN: *I. m.*, 94, 162 és másutt.

³⁶ MÁRKI Sándor: *Bihari román írók*, Hollósy Jenő, Nagyvárád 1880 (címlapon: 1881), 63.

³⁷ Ugyanezen kalendárium 1831-es és 1832-es évfolyamában jelent meg feltehetőleg szintén Bojincă tollából névtelenül egy Hunyadi Lászlóról szóló tragédia és Hunyadi Mátyás-életrajz is. Vö. *Tragedia lui Ladislau Corvinus de Huinad* [Hunyadi Corvinus László tragédiája] = *Calendariu romanescu pe Anu-l dela Cristos*, Buda, 1831, 39–149; *Biografia lui Mathia Corvinus Craiu'l Ungariei* [Corvinus Mátyás, Magyarország királyának életrajza] = *Calendariu romanescu pe Anu-l dela Cristos*, Buda, 1832, 35–125.

konfliktusforrásnak sem érzékelt még Hunyadi János esetleges román származását: „Valamint pedig az említett Értekezés Szerzője, nemzete’ képében, Hunyadi János’ Oláh-eredetét a’ Magyar nemzet’ megsértése nélkül, hitelesen bém bizonyítani akarta, úgy mi Magyarokul is az Oláh nemzetet nem kívánjuk megsérteni, midőn Hunyadi nemzetségét inkább más nemzetből származtatni ohajtjuk.”³⁸

Úgy tűnik, hogy a magyar nyelvű történetírásban Hunyadi János *magyar* (illetve az Aranka György nyomán proponált székely³⁹) *nemesi* eredete lényegében a reformkor idején, az 1830-as és 1840-es években kanonizálódott.⁴⁰ Olyannyira: a jogtörténész Wenzel Gusztáv például már annak ellenére hivatkozott rá *evidenciaként* az évekig húzódó Reguly-albumban⁴¹ leközölt írásában – melyben a magyar nemzeti hősmonda témáját tárgyalta⁴² –, hogy Hunyadiról, ahogy írja és ellentétben a balkáni népek folklórájával, épp magyar mondanakör *nem* maradt fenn. Mindazonáltal az 1840-es évekből is akad példa olyan *magyar nyelvű* publicisztikára, amelynek román szerzője változatlan magától értetődőséggel hivatkozott a Hunyadiak románságára.⁴³

Törzsökös magyarból az „asszimiláló nemzet” paradigmaticus hőse és a kibontakozó román–magyar eredetvita: Hunyadi János származásának kérdése a neoabszolutizmus és a dualizmus korszakában

Hunyadi János magyar felmenőinek minden kétséget kizáró megállapítása – amelyet a század első felének magyarországi tudományossága, ahogy láthattuk, nem tartott még minden kétséget eloszlatóan eldöntött kérdésnek – magyar részről a század közepén véglegesülni látszott. A Magyar Tudományos Akadémia társalapítója és első elnöke, az Akadémiai Könyvtár létrehozó, majd erdélyi kormányzóvá is kinevezett gróf Teleki József, aki a Hunyadiak korát tizenkét kötetben tervezte megírni, opus magnumában nem kevesebb mint harminckét oldalon keresztül tárgyalta a Hunyadi János származásával kapcsolatos forrásokat és addigi ténymegállapításokat, hipotéziseket, amely szöveget eredetileg az Akadémia előtt olvasott fel 1850. május 24-én, sőt önálló kiadványban is megjelentett. Hosszas mérlegelés után a Hunyadiak történetének addigi legnagyobb szaktekintélye summázatként arra az árnyalt megállapítás-

³⁸ Gróf KEMÉNY József: *Calendariu Romanescu pe anu-l de la Cristos 1830 [...]*, Nemzeti Társalkodó 17. (1830. április 24.), 135.

³⁹ Zágoni ARANKA György: *Gubernátor Hunyadi Jánosról való értekezés, melyben megbizonyítatik, hogy nem volt szerelem’ gyermeke. (Kolozsvárt, 1811, egygy más Értekezéssel 32 lapra 8.)* = PONORI THEWREWK: *I. m.*, 1–15.

⁴⁰ Vö. például CZUCZOR Gergely: *Hunyadi János’ viselt dolgai Engel és Fesslerből*, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1832, 14; KÖVÁRY László: *Székelyhonról*, kir. Lyceum, Kolozsvárt, 1842, 35; ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY Sándor: *Erdélyország történetei hiteles kútfőkből*, kir. Lyceum, Kolozsvárt, 1845, 112.

⁴¹ Az album kiadása az egyéni kezdeményezésre a magyar őshaza keresésére induló Reguly Antalnak az akadémiai támogatását volt hivatott biztosítani, de az 1845-ös indítvány után összeálló kézirat végül már csak a forradalom leverése és Reguly hazatérése után került nyomdába. Vö. DOMOKOS Péter: *Szkititől Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban*, Universitas, Budapest, 1998², 100, 104–105.

⁴² WENZEL Gusztáv: *Eszmetöredékek a magyar nemzeti hősmonda történettudományi méltatására = Reguly-album*, Pest, 1850, 78–85.

⁴³ Zelisteyi WLÁD Alajos: *Elmélkedés Erdélyi Vazul váradai Püspökké lett beigtatása felett. (Honderü 1843. Julius 8-án.)* = Uő.: *A román nép és ügye védelmezve a magyar időszaki sajtó terén, s az országgyűlési szószéken*, Traunfellner–Wenzely, Lugos, 1863, 1; Zelisteyi WLÁD Alajos: *Az Oláhok. (Társalkodó 1843. 102. sz.)* = Uő.: *A román nép és ügye...*, 4.

ra jutott, miszerint „bizonyosnak mondhatjuk, hogy Hunyadiak mind atyjára mind anyjára nézve valóságos sajátunk, valószínűleg talán többnek, hogy a már előbb virágzott Hunyadi családnak ivadéka, mely alkalmasint Oláh vezeték névvel is élt, kétségen kivülinek, hogy már ősei birtokos magyar nemesek voltak, a holló czimerrel a magyar királyok adományából éltek [...]”.⁴⁴ A többek között Göttingenben is tanult református főgondnok Teleki számára a Hunyadiak magyar eredetének bizonyítása mindazonáltal *nem* a román történészek, hanem a humanista, valamint főként a hazai 18. századi jezsuita és kortárs (katolikus) forráspublikáló történészekkel polemizálva nyerte el jelentőségét⁴⁵ – miközben épp az 1850-es évek elején láttak napvilágot erdélyi születésű, de elődeikkel, az erdélyi triással és körükkel ellentétben immár Magyarországon *kívül* publikáló szerzők tollából az első nagyobb lélegzetű *román nyelvű* történelmi összefoglalók.⁴⁶ Az 1850-es évek elején Moldvába költözött és az ottani iskolák felügyeletével megbízott majdani akadémikus és purista nyelvész, August Treboniu Laurian szintézise például már Fejér György forráskiadására hivatkozva említi fel a „rendkívüli román”-ként aposztrofált Hunyadi János 1409-es nemesítését és birtokadományát.⁴⁷ Az ugyanez időt tájt a bécsi egyetemen jogot hallgató, később bukaresti igazságügyminiszterré is lett Alesandru Papiu Ilarian pedig olyan történelmi toposzokat dolgozott ki a Hunyadiak korát a románság szempontjából értékelve, mint az erdélyi románok Hunyadi János általi megnevesítése, majd azok elmagyarosodása, valamint hogy Mátyás király büszkén vallotta magát románnak, ahogy a „bánati hős” Kinizsi Pál románsága is az ő művében tematizálódik.⁴⁸

Amíg – feltehetőleg főként Teleki tekintélye nyomán – a neoabszolutizmus, provizórium és korai dualizmus korának magyar történészei és genealógusai explicite vagy implicite egyöntetűen a Hunyadiak erdélyi magyar nemesi eredetét vallották,⁴⁹ sőt a témával foglalkozó külföldi történészek némelyike is határozottan erre az álláspontra helyezkedett,⁵⁰ az 1880-as évektől

⁴⁴ TELEKI József: *Hunyadiak kora Magyarországon*, I., Emich és Eisenfels, Pest, 1852, 56–57.

⁴⁵ *Uo.*, 44–45.

⁴⁶ Az 1848 előtti havasalföldi és moldvai történetírók produktumai *megjelentetésének* nehézségeiről, valamint azok külföldön, eleve idegen nyelven, illetve fordításban publikált munkáinak jelentőségéről lásd Alex DRACE-FRANCIS: *The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity*, Tauris Academic Studies, London – New York, 2006, 118–120.

⁴⁷ A[ugust]. TREB[oniu]. LAURIANU: *Istoria Romaniloru* [A románok története], II., Iași, 1853, 155. Laurian mindenesetre már az 1840-es évek közepén napvilágot látott, a római-román kontinuitást bizonygató szűk hetvenoldalas munkájában nyolc teljes oldalt szentelt Hunyadi János (majd további négy másikat Mátyás király) román származásának alátámasztására. Ebben a Bukarestben kiadott művében lényegében a (lábjegyzetekben latin eredetiben is leközölt) 15–16. századi források megfelelő helyeinek franciára fordítása révén tette hozzáférhetővé kora művelt románjai számára Thuróczi, II. Pius pápa, Bonfini, Ransano munkái és I. Ferdinánd Oláh Miklós számára 1548-ban kiadott nemesítő oklevele nyomán a Hunyadiak románságának bizonyítékait. Vö. Uó: *Coup d’œil sur l’histoire des Roumains*, Imprimerie du Collège National, Bucuresti, 1846, 36, 61–72.

⁴⁸ A[lessandru]. PAPIU ILARIANU: *Istori’a Romaniloru din Daci’a Superiore* [A felső-daciai románok története], I., C. Gerold si Fiui, Vienna [Bécs], 1851, 40–45.

⁴⁹ SZALAY László: *Magyarország’ története*, II., Geibel Károly, Lipcse, 1852, 410; KÓVÁRI László: *Erdély nevezetesebb családdai. Czimerekkel és leszármazási táblákkal*, Barráné és Stein, Kolozsvárt, 1854, 121–123; NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, V., Ráth Mór, Pest, 1859, 186–192; KERÉKGYÁRTÓ Árpád: *Magyarország történetének kézikönyve*, II., Heckenast Gusztáv, Pest, 1867, 97–98; PÓR Antal: *Hunyadi János. Élet- és korrajz*, Szent István-Társulat, Budapest, 1873, 22–29; ÁLDOR Imre: *Hunyadi János és kora* [1876], Franklin-Társulat, Budapest, 1890², 27–33.

⁵⁰ „Quoi qu’il en soi, grâce à tous ces arguments, le fait le plus grâve nous semble suffisamment établi: les ancêtres de Jean de Hunyad étaient Magyars.” [Akárhogy legyen is, a fentebbi érvek fényében egyvalami kellően igazolt-

látszólag váratlan fordulattal tört felszínre és vált viszonylag gyorsan uralkodóvá a nézet, miszerint a Hunyadi-ősök balkáni, ám végsősoron *délszláv* eredetűeknek tekinthetők. A látványos átértelmezés háttérében feltételezésem szerint elsősorban az állhat, hogy a magyar történetírásban ekkortól kezd szélesebb nyilvánosságot kapni mindenekelőtt Hunfalvy Pál aktivitásának köszönhetően a hazai románság eredetének⁵¹ a döntően az osztrák Robert Eduard Roesler által kidolgozott balkáni immigrációs elmélete. Amíg Hunfalvy a román etnogenezisre és államalapításokra vonatkozó, illetve a román historiográfiával polemizáló írásait⁵² monografikusan németül tette közzé, Réthy László numizmatikus és muzeológus viszont magyar nyelvű monográfiával állt elő,⁵³ amelyben Hunfalvytól eltérően erőteljesebben érvelt a román nyelv albán szubsztrátuma és amellett, hogy az *oláh* szó a középkori forrásokban egyrészt gyűjtőnévként, másrészt legalább annyira, ha nem inkább *foglalkozás*-, semmint *nép*névként értendő. Réthy lényegében mindezt már egy 1884-es publikációjában is kifejtette, nevezetesen éppen az *Oláh eredetűek-e a Hunyadiak?* címet viselő tanulmányában, amelyet a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság szaklapja közölt le, és ahol amellett érvelt, hogy „a Hunyadiak csak annyiban voltak oláhok, a mennyiben oláh népek felett vajdaskodtak. A Balkánról Magyarországra vándorolt fejedelmi ivadékok ők, s szláv nyelvűek és műveltségűek, s mint ilyenek léptek be a magyar nemzet kötelékébe.”⁵⁴ Bár Réthy konkrét írásokra nem hivatkozott, így a magyarországi román kulturális nemzetépítés emblematikus alakja, George Bariț hetvenöt többhasábos újságoldal terjedelmű, hűsz részben közölt cikksorozatát⁵⁵ sem nevesítette, amikor azt írta: „derűre, borúra hirdetik az oláh ujságok, hogy *Hunyadi János*, a kereszténység legnagyobb bajnoka a keleten és Magyarország nagy királya, *Mátyás*: oláhok voltak”. Ellenben nagyon is világos intellektuális kihívásként rögzítette immár az etnopolitikai stratégiát, miszerint „a Hunyadiak oláh eredetéből aztán tőkét csinálnak oláh testvéreink s azt a consequentiát vonják ki abból, [...] hogy a magyar civilisatió oláh eredetű; oláh nemzeti szellem hímezte abba legszebb virágait”.⁵⁶

nak tűnik: Hunyadi János ősei magyarok voltak], Charles-Louis CHASSIN: *La Hongrie, son génie et sa mission, étude historique suivie de Jean de Hunyad, récit du XVe siècle*, Garnier Frères, Paris, 1856, 233. Néhai honfitársa tíz évvel korábban még bizonytalan volt Hunyadi János származása kapcsán, ezért jellemző módon a „nemzeti hagyomány” szentesítette történetet örökítette tovább ő is Zsigmondról, Morzsinai Erszébetről és a szerelemgyermeküktől gyűrűt elrabló hollóról: [A]uguste]. DE GÉRANDO: *La Transylvanie et ses habitants*, I., Paris, 1845, 355–358.

⁵¹ A románság etnogenezisééről korábban írtak összefoglalásáról magyarul lásd MIKSA György: *Az oláhok eredetéről és polgári állásáról. Megjegyzések Szabó Benő hasoncímű munkájára*, Pollák és Volz, Gyulafehérvár, 1870, 21–33. Az írás bevezetője szerint az alcímében idézett munka kritikájaként született, amennyiben a politikai emancipáció óhajával átítatott előbbi a magyar történetírásnak a Névtelen jegyző gestáján nyugvó őshonosságtézise jegyében íródott főként a hazai oklevelekben előforduló elszórt megállapításokra támaszkodva. Vö. SZABÓ Benő: *Az oláhok eredetéről és polgári állásukról*, Sauerwein Géza, Győr, 1865.

⁵² A kérdésről bővebben MUNKÁCSI Bernát: *Emlékezésed Hunfalvy Pál rendes és igazgató tag fölött*, MTA, Budapest, 1912, 96–105; LAJTAI L. László: *Nemzeti eredetkérdések és historiográfiai viták. Hunfalvy Pál és a Századok, Századok* 2016/5., 1164–1173.

⁵³ RÉTHY László: *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, Pallas, Budapest, 1887.

⁵⁴ RÉTHY László: *Oláh eredetűek-e a Hunyadiak?*, Turul 1884, 141. Vö. RÉTHY: *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, 144–146.

⁵⁵ G[eorge]. BARITIU: *Ioanu Corvinu de Hunedór'a, originea, genealogi'a, faptele sale immortali* [Hunyadi Corvin János: eredete, genealógiája, halhatatlan tettei], Transilvani'a Anulu VI/5–17., VI/19–24. (1873), VII/1. (1874).

⁵⁶ RÉTHY: *Oláh eredetűek-e a Hunyadiak?*, 137.

A 19. századvég vonatkozó hazai szakirodalmában és nagyhatású szintéziseiben jól ér-
 kékelhetően eme Réthy-féle értelmezés vert gyökeret,⁵⁷ amelynek hatása még 1900-ban is
 megmutakozott.⁵⁸ A századforduló előtt, de már posztumusz jelent meg végül Hunfalvy Pál
 kétkötetes, ám csonkán maradt magyar nyelvű monográfiája a románság korai és középkori
 történetéről, melyben a szerző a Hunyadiak eredetére és névhasználatukra is részletesen
 kitért.⁵⁹ A nagyobb részét nála olvasható passzusokra támaszkodó Iosif Bălan, aki Hunfalvy
 egyéb román vonatkozású írásairól egyébiránt korántsem volt jó véleménnyel (miközben a
 Hunyadiak román eredetének kérdésében tökéletesen egyetértett vele), kismonográfiájában
 végül azzal járult hozzá a hazai románság részéről a kérdés továbbgondolásához, hogy a hős
 keresztnevének általa eredetinek tekintett Janku (Iancu) változata mellett szállt síkra.⁶⁰

Hogy önmagában Hunfalvy tekintélye mennyit nyomott a latba, nehezen eldönthető,
 1900 után mindazonáltal a „Hunyadi-kérdés” iránt a vajdahunyadi és gyulafehérvári műem-
 lék-rekonstrukciókkal párhuzamosan újra megélénkülő szaktörténetési és kibontakozó művé-
 szettörténeti polémiák⁶¹ résztvevői szinte egyöntetűen Hunyadi János (apai ágon legalábbis)
 román származása⁶² mellett érveltek⁶³ már. (Jóllehet voltak, akik esetenként nem fogalmaz-

⁵⁷ „Szláv eredetű, de már Magyarországbán meghonosodott volachus családból származva, a mint fellép, nő, s kortársai
 közül kimagaslik, minden ízében nyugoti, magyar” (CSÁNKI Dezső: *Hunyadmegye és a Hunyadiak = A Magyar Történelmi
 Társulat 1887. évi jul. 24–27-iki vidéki kirándulása Déva városába és Hunyad vármegyébe*, Századok 1887, 31). „Kétségtele-
 nül áll az a tény, hogy Mátyás atyjának elei az oláhok elnevezéssel összefoglalt albán, rumén és bolgár eredetű pász-
 tornéphez tartoztak” (FRANKÓI Vilmos: *Mátyás király élete*, Franklin-Társulat, Budapest, 1890, 6). „Hunyadi-család,
 délszláv eredetű, mely rokonságban állt több délszláv és albán fejedelmi családdal. Ósei hazánkban mint a Balkánról
 bevándorló néptörzsek vajdái és vezetői telepedtek meg” (MÁRKI Sándor: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város
 története*, I., Monografia-bizottság, Arad, 1892, 313). „Hunyadi János annak a délszlávból meghonosodott társadalom-
 nak a szülöttje, mely a török terjeszkedése elől hazánkban biztos menedéket találva, oly nagy szerepet vitt a délvidek
 védelmi harczaiban” (SCHÖNHERR Gyula: *Albert uralkodása = PÓR Antal – SCHÖNHERR Gyula: A magyar nemzet törté-
 nete. III. Az Anjou ház és örökösei [1301–1439]*, Athenaeum, Budapest, 1895, 620). „Születésére nézve Hunyadi János
 délszláv vagyis szerb eredetű” (SZENTKLÁRAY Jenő: *Temes vármegye története = Temes vármegye*, szerk. Borovszky Samu
 [Magyarország vármegyei és városai sorozat], Országos Monografia Társaság, Budapest, [1914], 295).

⁵⁸ „Dr. Réthy László [...] azon nézete, hogy a Hunyadiak inkább bolgár eredetűek volnának és a család tűzhelyénél
 inkább a délszláv nyelvet beszélték nem oly feltétlenül elvetendő. [...] még 1497-ben a Kendeffyek tűzhelyénél a
 bolgárok által beszélt nyelv vala használatban. Vegyük ehhez, hogy a Kendeffyek oly viszonyban állnak Hunyadi
 Jánossal, mely valami bensőbb köteléket föltételez. E kötelék lehetett bizonyára az ugyanazon faj és nyelvcsalád-
 hoz tartozás érzete [...]” SÓLYOM-FEKETE Ferenc: *A Hunyadiak rokonsága (Adalékok dr. Wertner Mór Hunyadi-ta-
 nulmányához) = A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve XI.*, szerk. Veress Endre, Athenaeum,
 Budapest, 1900, 139–140.

⁵⁹ HUNFALVY Pál: *Az oláhok története*, II., MTA, Budapest, 1894, 58–63.

⁶⁰ Nézet szerint a román népköltészetben gyakori Jankuról szóló énekekben ráadásul Hunyadi János és Avram
 Iancu emléke mosódott egybe. IOSIF BĂLAN: *Iancu de Hunyad. Cercetare istorică* [Hunyadi Janku. Történeti vizsgá-
 lat], Tipografia diecesană în Caransebeș [Karánsebes], 1897, 28–29.

⁶¹ LUPESCU: *I. m.*, 393–396.

⁶² A szabályt erősítő kivétel az anyai ágon Szapolyai-eredetet a gyulafehérvári síremlékek címere alapján bizony-
 gató Varjú Elemér: „Hunyadi János anyja [...] Szapolyai leány volt [...]. Előbbi ismereteink mellett érthetetlen
 volt, miképp válhatott a délszláv apa s a közrendű oláh anya gyermekéből a magyarságnak legnemzetibb hőse.
 Tudva, hogy az anya nem műveletlen kenéz-leány, hanem régi magyar családnak, tisztes úri szülőknek sarja,
 rájövünk, ki volt az, ki a haza iránti lángoló szeretetet becsepegtette abba a szívbe, a mely a hazáért dobogni hős
 véglehetőleg meg nem bűnt.” VARJU Elemér: *A Hunyadiak síremlékei a gyulafehérvári székesegyházban = Magyaror-
 szági műemlékei*, I., szerk. báró Foster Gyula, Hornyánszky, Budapest, 1905, 97.

⁶³ „Hunyady I. János rumun származásu magyar hős vala” (KARÁCSONYI János: *Adalék Hunyady János származásához*,
 Turul 1901, 52). „Az oklevelek s a krónikák szerint is bizonyos, hogy Hunyadi János oláh eredetű; ha még

tak meg semmilyen hipotézist Hunyadi Jánosnak a vonatkozó oklevelekben szereplő rokonai névhasználata apropóján.⁶⁴) Származásának etnikai értelemben vett kérdését mindazonáltal a Budai Ferencnél már száz évvel korábban megjelent argumentációhoz hasonlóan lényegében a 20. század elején is minden érintett magyar szerző olyan értelemben *relativizálta*, hogy Hunyadi János születése, neveltetése, szocializációja, társadalmi helyzete, katonai és „hivatali” karrierje, házassága, sőt egész életműve okán egyaránt és tökéletesen teljesértékű magyarnak tekinthető.⁶⁵

Hunyadi János származásának színéváltozásai a 19. századi és 20. század eleji magyarországi történelemtankönyvekben

A kutatás és történeti népszerűsítés szövevényességének fentebbi vázlata nyomán joggal merül fel a kérdés, hogy vajon milyen mértékben és időbeli szinkronitással jelentkeztek, illetve jelentkeztek-e egyáltalán a 19. század magyar történetírásának Hunyadi János származását nyomonkövető tendenciái a még szélesebb befogadó rétegeket célzó textusokban, nevezetesen a közoktatás alapvető pedagógiai segédeszközeiként használt tankönyvekben. A kérdés megválaszolására előtte mindenesetre érdemesnek látszik egy rövid oktatáspolitikai és tantárgytörténeti kitérőt tenni.

Jóllehet egyes egyházi és közigazgatási központokban már évtizedekkel korábban is volt rá példa, országos érvénnyel a felvilágosult abszolutizmus kívánalmainak megfelelően és hangsúlyosan a *hazai* történelem oktatására koncentrálni 1777-től rendelték el a kötelező történelemoktatást az ország összes közép- és felsőfokú tanintézményében Magyarországon,⁶⁶ Erdélyben pedig 1781-től vált kötelezővé Magyarország történelmének oktatása,⁶⁷ amely az 1850-es évek kivételével⁶⁸ mindvégig az is maradt. A hazai történelem oktatását a népiszkolák-

annyrira is »hígesztű pribék«-nek mondana e miatt Thewrewk József, Hunyadi őseinek magyar vagy székely voltáról le kell mondanunk” (OSZVALD Arisztid: *Hunyadi ifjúsága*, Franklin-társulat, Budapest, 1916, 5). Lásd még WERTNER Mór: *A Hunyadiak (a család eredete és nemzedékrendje) = A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve XI.*, 136.

⁶⁴ Ezt az eredeti és taktikus megoldást (vö. az előző jegyzettel) választja az ünnepi kiadványba író KARÁCSONYI János: *Mátyás király ősei = Mátyás király emlékkönyve kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára szülővárosa Kolozsvár szabad királyi város megbízásából*, szerk. Márki Sándor, Athenaeum, Budapest, 1902, 9–17.

⁶⁵ „Bármint is álljon azonban a dolog Hunyadinak »Oláh« nevére, kenézi származására, valamint a magyar és oláh nemes elnevezésére nézve, ez egy szemernyit sem változtat Hunyadi magyar voltán. Ő minden ízében magyar marad. A magyar nemzetnek legdicsebb, legnagyobb alakjai közé tartozik, bármi volt legyen is származása, még ha nem is ringott volna, mint állítják, hazánkban az ő őseinek bölcsője” (FORSTER Gyula: *Hunyadi János származása és a vajdahunyadi freskók*, Franklin-Társulat, Budapest, 1918, 162). Ez az argumentáció egészült ki másoknál anyai felmenői magyarságának hangsúlyozásával. „[...] sem Morzsinai Erzsébet, sem a görög császári leány, sem a szerb Jéla nem volt Hunyadi anyja, hanem Szapolyai leány; valóságos sajátunk. [...] Ebből magyarítható meg egyedül, hogy habár az oláhokkal a rokonságot fenntartotta, ő magyar volt mindig” (OSZVALD: *I. m.*, 22–23).

⁶⁶ Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas, J. Th. Trattnern, Vindobona [Bécs], 1777, 106. §., 121. §., 122. §., 149. §., 177. §., 185. §., 189. §.

⁶⁷ Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae [...], Martinus Hochmeister, Cibinium [Nagyszében], 1781, 52, 58, 60, 62, 69, 71.

⁶⁸ A forradalom leverése után a Magyar Királyságra is kiterjesztett új osztrák gimnáziumi szabályzat az Osztrák Birodalom történetének (*Geschichte des österreichischen Staates*) oktatását rendelte el, benne a szűkebb szülőháza

ban 1868-tól tették kötelezővé (1868. évi 38. törvénycikk), bár számos helyen már korábban is működtek olyan kiemelt népnyelvű elemi iskolák (*schola vernacula primaria*), amelyekben Magyarország történelmét is tanítani kellett.⁶⁹ A magyarországi iskolák a vizsgált korszak folyamán döntően mindvégig felekezeti közösségek fenntartásában működtek, amelyek közül a 18. század végétől autonómiára szert tett protestáns és görögkeleti iskolafenntartók (1791. évi 26. és 27. törvénycikk) önmaguk határozhattak a tannyelvről és az iskoláikban tanítottak tartalmáról, bár általában ezen oktatási intézetek is alkalmazkodtak a mindenkori központi tantervhez. Az 1840-es évek után az 1860-as évektől ismét magyar *hivatali nyelvre* váltó állam az *államnyelv* oktatásának az előmozdítása érdekében előbb az 1870-es évek végén (1879. évi 18. törvénycikk), majd különösen a 20. századforduló után törekedett erőteljesebb befolyást gyakorolni a népiskolai oktatásra (az 1907. – 26. és 27. tc. – és 1908. évi – 46. tc. – iskolapolitikai törvények, a tágan értett „Lex Apponyi” és előzményük, az 1904-ben beterjesztett, de a viharos kormányváltás miatt tervezetben maradt Berzeviczy Albert-féle törvényjavaslat által).⁷⁰ Az államsegélynyújtás révén állami kézbe vett és ezáltal magyar nyelven továbbműködő iskolák számának növelésén és mintaadó szerepük fenntartásán⁷¹ túl az iskolarendszer felekezeti-szervezeti sokszínűségét a központi hatalom 1918 előtt azonban korántsem kívánta felszámolni. Az elemi iskolai magyarnyelvtanítás hatékonysága pedig lényegében leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött a homogén egynyelvű térségekben, és a közvélemény és a politika által követelt *iskolai magyarosítás* terén csak erősen korlátozott eredményeket könyvelhetett el.⁷²

A tankönyvek kiadását az állam a 18. században és a 19. század közepéig elvileg előzetes cenzúrához kötötte, majd a század második felében áttértek az *utólagos* tankönyvjóváhagyás, illetve -betiltás gyakorlatára. Az utóbbi biztosítására 1871-ben létrehozták az Országos Közoktatási Tanácsot, amelytől a fokozódó társadalmi nyomás hatására a minisztérium 1896-ban saját hatáskörébe utalta vissza a tankönyv-engedélyeztetést, miáltal teljesen szabaddá vált Magyarországon a tankönyvpiac.⁷³ Tankönyvet írni elvileg bárkinek jogában állt, így a korszak második felében némi túlzással az „ahány iskola, annyiféle tankönyv” vált gyakorlat-

történetével (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, K. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1849, 30–32, 154–162). Betartásának a Lajttától keletre azonban nem mindenütt tudtak érvényt szerezni, az 1861. október 21-én kelt 58.244. számú helytartótanácsi rendelettel pedig hatályon kívül helyezték, és hivatalosan is visszaállították Magyarország történetének oktatását.

⁶⁹ Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas, Typ. Reg. Univer. Hung., Buda, 1806, 30. §.

⁷⁰ DOLMÁNYOS István: *A „Lex Apponyi” (Az 1907. évi iskolatörvények)*, Századok 1968, 484–535; KATUS László: *A Lex Apponyi*, RubiconOnline 2015/2., http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_lex_apponyi/. A magyar nyelv általánosan kötelező (tehát az autonóm felekezetek által fenntartott intézetekre is érvényes) középiskolai oktatásáról pedig az 1883. évi 30. törvénycikk rendelkezett.

⁷¹ „Az egységes állampolgári szellem megerősítése a különböző népfajú és hitfelekezeti lakosság közt, a népnevelésnek bizonyos irányítása az oktatás kívánatos módszerének gyakorlati bemutatása által az ország minden részében, végül a népnevelés biztosítása ott, a hol más iskolafenntartó azt vagy éppen nem, vagy nem megfelelő módon látja el: ez az a főfeladat, a melynek szolgálatában az állami népiskola áll.” *A közoktatásügy Magyarországon*. M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter, Hornyánszky, Budapest, 1908, 38–39.

⁷² BEREZK Ágoston: *The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy*, Pasts, Inc. – Central European University, Budapest, 2013; NAGY Péter Tibor: *A növekvő állam árnyékában. Oktatás, politika 1867–1945*, Gondolat, Budapest, 2011, 196–209.

⁷³ SZEBENYI Péter: *Fejezetek a tankönyvjóváhagyás történetéből*, Educatio 1994/4., 599–622.

tá, melynek következtében a 20. századforduló előtti Magyarországon szinte áttekinthetetlen bőségű tankönyvkínálat alakult ki. Bár a kínálat sokszínűségét igen, az államellenesnek tekintett tartalmak⁷⁴ terjesztését ellenben korántsem tolerálták a törvényalkotók, ezért a betiltott tankönyvből oktatókat szigorúan szankcionálták.⁷⁵ Az iskolai használatból kitiltott, illetve nem engedélyezett tankönyvek listáit böngészve szembeötlő a jellemzően nem magyar ajkú diákok által látogatott iskolák számára íródott kiadványok felülreprezentáltsága,⁷⁶ noha épp a román nyelvű tankönyvek esetén olykor a szokásosnál megengedőbbnek bizonyultak⁷⁷ a magyar hatóságok.

A fentiekből következően az ország tanintézményeit látogatóknak a 18. század végétől fogva lényegében „kikerülhetetlenül” találkozniuk kellett Hunyadi János fontosabb cselekedeteivel és azok történelmi megítélésével. Nincs is olyan magyarországi kiadású tankönyv, amely ne tartalmazott volna rá vonatkozó ismereteket akár hadvezéri, akár országkormányzó-i tettei okán. Lévéen szó pedagógiai célzattal íródott szövegekről, a mindenkori tankönyvszerző általában kerülni próbálta a vitatott vagy nehezen feltárható tények ismertetését, ezért elsősorban a felsőbb szinteknek íródó textusok szerzői hajlottak arra, hogy a források ellentmondásainak is tágabb teret engedjenek. A vizsgált korszak tankönyvszerzőinek egy jelentős része mindazonáltal nem tulajdonított jelentőséget annak, hogy bővebben foglalkozzék Hunyadi János származásával.⁷⁸ Általában megelégedtek a már a Thuróczi-krónikában is olvasható, a 19. században még felekezettől és pártszimpátiától függetlenül kiválóan újrahasznosítható retorikai fordulattal, miszerint maga a Gondviselés küldte őt Magyarország védelmére.⁷⁹

⁷⁴ „Államellenes iránynak tekintendő különösen minden cselekmény, mely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása vagy területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen irányul, – történt legyen az akár tanhelyiségben, akár azon kívül vagy más állam területén, élő szóval, írásban vagy nyomtatvány, képes ábrázolat, tankönyvek vagy egyéb taneszközök által.” 1893. évi 26. tc., 13. §.

⁷⁵ „A ki az államkormány által eltiltott tankönyvet vagy taneszközt tanczélra használ vagy használt: az elkobzáson felül, két hónapig terjedő elzárással és háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Visszaesés esetében, a mennyiben utolsó büntetésének kiállításától két év még nem mult el, a tanító viselt hivatalának elvesztésére is ítéltető.” 1879. évi 40. tc., 38. §.

⁷⁶ Vö. például KLAMARIK János: *Az állami közoktatásügyi kormány által ajánlott, engedélyezett vagy betiltott tankönyvek, egyéb művek és tanszerek jegyzéke* = Uő: *A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása törvényeink, szabályzataink, utasításaink s a fennálló gyakorlat alapján*, Eggenberger-féle kereskedés, Budapest, 1881, 525–544; *A magyarországi iskolákból kitiltott könyvek és térképek jegyzéke. 1868–1895*. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi minister 1869. évi 1863. szám alatt kelt rendeletével, Magyar Királyi Tud.-Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1896; *A magyarországi iskolákból 1911–1913. dec. 31-ig nem engedélyezett, illetőleg kitiltott könyvek, tanítási eszközök jegyzéke*. Kiadta a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1914. évi 18900. sz. a. kelt rendeletével, Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum, 1914.

⁷⁷ Vö. Joachim von PUTTKAMER: *Stratégies nationales et systèmes scolaires en Transylvanie, 1867-1914*, *Revista istorică* XIII/3–4. (2002), 80–82.

⁷⁸ A kérdés szöbe sem került a legkorábbi és 1848 előtt legtöbb (hetvennél több) kiadást megért magyar nyelvű tankönyv lapjain (LOSONTZI István: *Három Kis Tükör, mely I. A' Szent Historiát, II. Magyar Országot, III. Erdély Országot, annak földével, polgári- állapotjával, és históriájával, gyenge elmékhez alkalmaztatott módon, a' nemes tanulóknak, summásan, de világosan elő-adja és ki-mutatja*, Landerer Mihály, Posony, 1773).

⁷⁹ Iohannes de THWRÓCZ: *Chronica Hungarorum ab origine gentis = Scriptores Rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum, et Sclavonicarum Veteres ac Genuini, [...] et cum Amplissima Praefatione Matthiae Belii [...]*, I., cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri Austriaci, Ioannes Paulus Kraus, Vindobona [Bécs], 1746–1748, 242.

A legkorábbi, aki a kérdés tárgyalásába bocsátkozott, az a kor vezető történettudományi műhelyében, a göttingeni egyetemen⁸⁰ tanult filológus és református főiskolai történetprofesszor, Budai Ézsaiás volt, aki egyébiránt bátyja fentebb többször említett életrajzi lexikonát is posztumusz sajtó alá rendezte. Sajat háromkötetes munkájában viszont az egykorú források alapján és bátyja érvei ellenére is inkább hajlott arra, hogy oláh eredetűnek tekintse a hőst, bár a magyar származást sem zárta ki esetében, miközben sietett leszögezni: Hunyadi János *szocializációja* okán joggal tekinthető magyarnak.⁸¹ A váci piarista líceumban előadó Spányik Glycér az 1820-as években ennél összetettebb érvrendszerrel (*szocializációja*, társadalmi beágyazottsága, aktív érzelmi elkötelezettsége és közjogi megbízatása okán) foglalt állást – még kissé óvatosan – Hunyadi János magyar eredete mellett.⁸²

Az immár a reformkorban alkotó és a Budai testvérekhez hasonlóan szintén református és debreceni főiskolai professzor ifjabb Péczely József elődeihez hasonló gondolatmenetében ugyanakkor perdöntő érvként és új elemként jelenik meg a közösség általi *belső elfogadottság*, amikor ellentmondást nem tűrő voluntarista retorikával és polemikus éllel érvelt a nemzeti hős idegen származásának elfogadhatósága *ellen*.⁸³ Az 1840-es évek rövidebb lélegzetű tankönyveiben mindazonáltal nem találkozunk még hasonló érzelmi tónussal és magabiztossággal Hunyadi János származása kapcsán, inkább a bizonytalanságnak adnak hangot a kérdést érintők,⁸⁴ illetve lakonikusan annyit jegyeznek meg róla, hogy „erdélyi születés”.⁸⁵

A század második felében, ahogy a történeti munkákban, úgy a tankönyvekben is kétségen felülálló ténymegállapítássá lett Hunyadi János *hazai és magyar* eredete. Jellemző módon, ahol egyáltalán szóba került a kérdés, az alábbi, már-már toposzszerű jelzőkkel illeték származásának társadalmi, etnikai és földrajzi helyét és helyzetét: (el)szegény(edett) – erdélyi/magyar – (köz)nemes/(vitéz) család sarja. Az áttekintett több tucat 1848 után, de még a 19. század folyamán megjelent magyar nyelvű történelemtankönyvben mindössze két olyan példára akadtam, amely ettől világosan eltérő narrációt alkalmazott. Az elsőt még a neoabszolu-

⁸⁰ Stefan BERGER – Christoph CONRAD: *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2015, 70–73.

⁸¹ „Annyi bizonyos, hogy Hunyadi Jánosnak egészen Magyar neveltetése volt, és azzá, a' mi volt, Magyar nevelés által lett.” BUDAI Ézsaiás: *Magyar ország históriája a' mohácsi veszedelemig*, I., Csáthy György, Debreczen, 1805, 274.

⁸² „Különbén magyar növelése, a nemes Szilágyi családdal házasság általi egybekötetése, a magyar nemzet boldogságáért viselt számtalan fáradalmi, végre a magyaroktól reá ruházott méltóságok a kormányzót magyar, de kisebb birtoku nemes szüléktől származottnak bizonyítják, s ő tette először nemzetiségét hős tetteivel híressé”. SPÁNYIK Glycér: *Magyarország oknyomozó története*, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1845, 347. (Latin eredetiben: *Historia pragmatica Regni Hungariae*, Joannes Thomas Tratner, Pest, 1820, 322.)

⁸³ „Különbén is semmi nincs Hunyadiban, mi oláh, vagy átaljában idegen születésre mutathatna. Sőt inkább minden tette; a' magyar honhoz, irgelyei, ellenségei által sokszor igen érzékeny, igen méltatlan megbántásai, üldöztetési közben is, oly szíves, oly határtalan ragaszkodása; 's adjuk hozzá, a' magyar honnak viszont – az idegenek iránt, mint törvényjei bizonyítják, mindenkor némi bizodalmatlansággal viseltetett magyar honnak – ő hozzá épen oly szíves, oly határtalan bizodalma, vonszódása; Hunyadinak merő csak magyarokkai atyafisága, társalkodása: ezek mind mutatják, hogy Hunyadinak született magyarnak *kell*ett lenni.” PÉCZELY József: *A' magyarok' történetei Ásiából kijövelelőktől fogva a' mai időkig*, II., Tóth Lajos, Debreczen, 1837, 214–215 (az én kiemelésem).

⁸⁴ „Hunyadi János, kinek eredete mint sok nagy emberé bizonytalan” (DIERNER Endre: *Magyarhoni történetek, melyeket a' protestans tanuló ifjúság számára összeszedett [...]*, Kilian György, Pest, 1846², 62); „E férfiú a bizonytalan eredetű Hunyady János vala” (HORVÁTH Mihály: *A Magyarok története. A bölcsészettanuló ifjúság számára*, Geibel Károly, Bécs, 1847, 165).

⁸⁵ RAJCSÁNYI János: *Magyarország Története az Első Ifjúságnak*, Hartleben Konr. Adolf, Pest, 1843, 73.

tizmus idején eredetileg cseh szerző cseh nyelven íródott tankönyvéből fordították magyarra. A Šafárikkal és Palackýval is kapcsolatot ápoló, 1850-től prágai egyetemi tanár Václav Vladivoj Tomek⁸⁶ meglátása szerint „*Hunyady János*, bolgár eredetű nemes, s hős lelkű hadvezér” volt.⁸⁷ Bár közvetlen bizonyítékot nem találtam rá, Tomek forrása valószínűleg egy Katona István által is tárgyalt diplomáciai levél lehetett, amelyben Hunyadi Mátyás rokonságát illetően többek között bolgár királyi ősök szerepelnek.⁸⁸ A másik épp a kiegyezés évében, 1867-ben látott napvilágot, szerzője pedig az akkor már a debreceni jogakadémián magyar állam- és alkotmánytörténetet oktató református Ladányi Gedeon volt, aki két korosztály számára is írt tankönyvet Magyarország történetéről. Ezek különböző kiadásainak tüzetes egybevetésével válik nyilvánvalóvá, hogy Hunyadi származásának rejtélye többször is módosításra kényszerítette a szerzőt. Munkája első kiadásában szerepelt az ez idő tájt magyar szerzőtől már szokatlannak ható megállapítás, miszerint „Hunyadi János egy Erdélyből Havasalföldre szakadt nemesnek, Hunyadi oláh vajdának fia volt”.⁸⁹ A tankönyv második kiadásában a szóban forgó mondat akként módosult (noha változatlan kiadásnak hirdeti magát a címlap), hogy a jelzőből tulajdonnév lett,⁹⁰ kimondatlanul is azt az értelmet sugallva, amely Teleki, de lényegében már Budai Ferenc korábbi argumentációjában is megjelent, nevezetesen hogy az Oláh ragadvány- vagy családnévből önmagában nem lehet valamely magyar nemesi család etnikai eredetére vonatkozóan biztos következtetést levonni.⁹¹ Ladányi másik, az algimnáziumoknak szánt könyvének első kiadása még „szerény nemesi származást” említ Hunyadi János kapcsán,⁹² amely kitétel a későbbi kiadásokból rendre kikerült, hogy a szerző halála után egy bizonyos Márk Pál debreceni főgimnáziumi tanár által átdolgozott változatában a kurrens

⁸⁶ Dr. Conrad von WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* [...], XLVI., Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1882, 82–86.

⁸⁷ V. Vladivoj TOMÉK: *Az austriai birodalom történelme a gymnasiumok s reáliskolák használatára*. Tomek V. Vladivoj kézikönyvének szövegét megmagyarította MÁLIK Vince, kegyesrendi tanár, Heckenast Gusztáv, Pest, 1856, 94. Az először 1845-ben megjelent, majd az 1850-es évek elején két újabb átdolgozott kiadást megért munkát sajnos nem tudtam eredetiben tanulmányozni, így annak sem akadhattam nyomára, hogy a bolgár származás vajon szerepel-e az első kiadásában (is). A szintén Tomek által írott és kevésbé korábban megjelent Csehország-történetben mindenesetre nem tesz még említést róla Hunyadi János és a Hunyadiak kapcsán, tankönyve olaszra fordított változatában viszont szintén szerepel („valoroso eroe Giovanni Hunyadi gentiluomo d'origine Bulgara” [a bolgár eredetű bátor hős köznemes, Hunyadi János]). Vö. W. Wladiwoj TOMÉK: *Děje země české* [A cseh föld története], Malé Encyklopedie Nauk, Kronberger a Řívnáč, w Praze [Prága], 1843, 214; V. TOMÉK: *Storia dell' Imperio Austriaco. Ad uso dei gimnasi e delle scuole reali* [Az osztrák birodalom története. A gimnáziumok és reáliskolák használatára], Carolo Gerold Figlio, Vienna [Bécs], 1855, 82.

⁸⁸ Vö. KATONA: *Historia critica Regum Hungariae Stirpis Mixtae*, 312; Balthasar Adamus KERCSÉLICH de Corbavia: *De regnis Dalmatiae Croatiae Slavoniae notitiae praeliminares*, Antonius Jander, Zagrabia, 1770, 282.

⁸⁹ LADÁNYI Gedeon: *Magyarország történelme. Felsőbb tanulóknak számára*, Ifj. Csáthy Károly, Debrecen, 1867, 58.

⁹⁰ „Hunyadi János egy Erdélyből Havasalföldre szakadt nemesnek, Hunyadi Oláh Vojknak fia volt.” LADÁNYI Gedeon: *Magyarország történelme. Felsőbb tanulóknak számára*, Ifj. Csáthy Károly, Debrecen, 1883², 58.

⁹¹ „[...] az oláh elnevezésből a nemzetre itélnünk biztosan alig lehet; mert valamint még a mai időben is az erdélyi magyarokat, különösen a Hunyad megyeieket, kik közt igen régi ős törzsökös magyar családok találtak, könnyen mondják oláhoknak [...]”. (TELEKI: *I. m.*, 45); „Hogy mindazáltal [...] Hunyadit Oláhoknak mondták, arra az' adhatott alkalmatosságot, hogy ő Erdélyből származott, a' hol sok Oláhok laknak. Mais nem egy példát tudhatunk arra, hogy a' finnyús Magyarországiak, az Erdélyből ide kiszakadt valóságos Magyarokat, Oláhoknak tsűfolják, kivált ha azokkal úgy összeakasztanak, mint Ulrik Hunyadival” (BUDAI Ferenc: *I. m.*, 247).

⁹² LADÁNYI Gedeon: *A magyar nemzet történetei rövid kivonatban. Algymnasiunai kézikönyvül*, Telegdi K. Lajos, Debrecen, 1860, 65.

hazai történetírással szinkronba kerülve immár a balkáni származás formájában öltön újabb alakváltozatot.⁹³

Az effajta átdolgozás ideje azonban 1900 után jött el igazán. Nagyon úgy tűnik ugyanis, hogy az 1900-as esztendő nemcsak a professzionális történészek, de a tankönyvírók esetén is trendfordulónak tekinthető a „Hunyadi-kérdés”-ben. A történeti narratívaalkotás kétféle regisztere között annyiban mindazonáltal jelentős különbség mutatkozik, hogy a mind faktografikusabbá váló szaktörténetírás produktumaitól eltérően az iskolai használatra szánt szövegekben, ahogy láthattuk, a századforduló előtt kivételes esetekben volt csak szó arról, hogy Hunyadi János idegen eredetű családban jött volna világra. E megállapítás alól mindazonáltal nem elhanyagolható lokális kivételt jelentenek a sok évszázados autonómiával és kiterjedt iskolahálózattal⁹⁴ bíró erdélyi szász tanintézetek számára íródott munkák, amelyek némelyikében a századforduló előtt is ez utóbbi értelmezés kapott hangot, illetve maradt továbbra is érvényben.⁹⁵ 1900 után mindazonáltal immár tíz olyan magyar középiskolai tankönyvszerző, illetve szerzőpáros is akadt, akiknek munkájából lényegében ugyanerről értesülhettek a belőlük tanítók és tanulók. Ez utóbbiak legnagyobb része egyértelműen vagy nagy valószínűséggel származtatta Hunyadi, illetve felmenőit (erdélyi vagy Balkánról bevándorolt) oláh (kenéz) ősoktól.⁹⁶ A kérdést illető trendforduló mindenestre nem járt együtt narratív kizárólagos-

⁹³ „Hunyadi szláv (alban) eredetű katona apától Voyk Buthitól s Morzsinaí Erzsébettől származva 1387. A Hunyadi nevet 1409-ben vette fel, midőn Zsigmond Vajda-Hunyadot neki és rokonainak adományozta.” LADÁNYI Gedeon: *Magyarország vázlatos történelme. Középiskolai használatra az alsóbb fokon*, Telegdi K. Lajos, Debreczen, 1889, 40.

⁹⁴ Walter KÖNIG: *Das Schulwesen der Siebenbürger Sachsen = Deutsche Schulbücher aus Siebenbürgen und anderen Regionen des heutigen Rumänien – erschienen bis 1945. Bibliographie von Lese-, Realien-, Geographie-, Geschichts- und Staatsbürgerkundebüchern*, szerk. Gisela Teistler, Diesterweg, Frankfurt am Main, 1996, 103–117.

⁹⁵ „Der Woiwode Johannes Hunyadi, der sagenumspielte Sohn eines walachischen Knesengeschlechtes [...] [Hunyadi János vajda, egy oláh kenéznemzetség állítólagos fia...] (Georg Daniel TEUTSCH: *Abriß der Geschichte Siebenbürgens. Zunächst zum Gebrauch für Studierende*, Johann Gött, Kronstadt [Brassó], 1865², 61); „Dieser [Corvine Johannes Hunyadi], der Sprössling eines walachischen Adelsgeschlechtes und wahrscheinlich zu Hunyad in Siebenbürgen geboren” [Hunyadi Corvin János, egy oláh nemesi család sarja és valószínűleg az erdélyi Hunyad szülötte...] [C[ar]l]. WERNER: *Geschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung Siebenbürgens. Ein Hilfsbuch für die oberen Klassen der ev. Mittelschulen A. B. in Siebenbürgen*, W. Krafft, Hermannstadt [Nagyszeben], 1885, 46).

⁹⁶ „Vojk nevű oláh knéz-nek a fia, kit Zsigmond király vitézségeért Hunyad várával megajándékozott és magyar nemesi rangra emelt” (MANGOLD Lajos: *A magyarok története a középiskolák harmadik és negyedik osztálya számára*, Franklin-társulat, Budapest, 1900⁶, 68–69); „A mivé lett, magának köszönhette. Ősei – nem tudjuk mikor – a Balkán-félszigetről költöztek Erdélybe. Nagyatya hunyadmegyei oláhoknak volt *kenéze* vagy birája” (SEBESTYÉN Gyula: *A magyar nemzet története a mohácsi vészig. A gymnasium és reáliskola III. osztálya számára*, Franklin-társulat, Budapest, 1900, 98); „Hunyady János oláh kenéz családból származott; ősei bevándorló oláh csapatot vezettek be Erdélybe, de itt azután nemességet kaptak, a római egyházba léptek át és elmagyarosodtak” (Dr. SZIGETHY Lajos: *Magyarok története. I. A mohácsi veszedelemig. Középiskolák III. osztálya számára*, Singer és Wolfner, Budapest, 1900, 107); „Hunyadi János egy erdélyi oláh családból származott” (UJHÁZY László: *A magyar nemzet történelme. Középiskolák alsó osztályai számára. I. A harmadik osztály számára*, Szent-István-társulat, Budapest, 1900, 123); „Hunyadi János atyja az oláh származású Vojk, Zsigmond királynak udvari vitéze volt, ki 1409-ben Hunyad várát kapta a királytól, s így a magyar nemesek sorába emelkedett” (ANGYAL Dávid: *A magyarok története a mohácsi vészig. A középiskolák III. osztálya számára*, Lampel Róbert és fiai, Budapest, 1901, 98); „kenéz volt Serbán, kinek fia Vajk Zsigmond szolgálatába állott és 1409-ben Hunyad várát kapta az ilyen adománnyal járó magyar nemességgel együtt” (ANDOR József: *Magyarország története középiskolák VIII. osztálya számára*, Athenaeum, Budapest, 1904, 67); „Nagyatya Serb volt, a hunyadvármegyei oláhok kenéze; atyja Buth vagy Vuk, aki vitézségeért magyar nemességet nyert és Hunyadvárát. Maga Hunyadi János ettől az erdélyi családi birtoktól, Hunyadvártól nevezte magát Hunyadinak” (Dr. JÁSZAI Rezső: *Magyarország oknyomozó története. A középiskolák VIII. osztálya számára*, Lampel

sággal. Találni ugyanis olyan szerzőt, aki további pontosítás nélkül „idegen származást” említ,⁹⁷ de arra is van példa, hogy továbbra is magyar eredetűnek⁹⁸ nevezik Hunyadi Jánost.

Az elvileg a népoktatás körébe számító, ám a gyakorlatban az alsófokú hivatalnok- és tisztviselői rétegek utánpótlására szakosodó és 1868-as kodifikálásuk óta folyamatosan növekvő népszerűségnek örvendő, zömmel *állami* fenntartásban működő polgári iskolákban használatos tankönyvekben szintén a fentebb kimutatotthoz hasonló tendencia figyelhető meg az 1900-as év vízvázlatát szerepe kapcsán. A Hunyadi János származását tematizáló huszonhat munkából mindössze hat szerző, illetve szerzőpáros hozta szóba, és kizárólag 1900 után, hogy a Hunyadiak ősei oláh eredetűek voltak. E hat közül a legkorábbi, Sebestyén Gyula tankönyvében csak a konkrét etnikumhoz nem társított balkáni beköltözés ténye említődik, miközben annak korábbi változatában ez a kitétel sem szerepelt még.⁹⁹ A többi húsz esetén – a szimplán a Gondviselésre hivatkozó két tankönyv¹⁰⁰ kivételével – mindenütt erdélyi és (köz)nemesi család sarjaként, két esetben pedig magyar nemesként¹⁰¹ jelent meg Hunyadi. Mindenesetre a tizenöt, 1900 után kiadott polgári iskolai történelemtankönyv közel felében (negyven százalékában) már jól érzékelhetően¹⁰² egyáltalán nem számított érzékeny kérdésnek a Hunyadi-felmenők idegenből történő származtatása.

Róbert, Budapest, 1904, 84); „A magyarság fölszívó erejének a bizonyosága, hogy ez az Isten-adta hős az oláhság köréből emelkedett a magyar nemzet élére, ahova nem származása, hanem polgári és katonai erényei által jutott” (UJHÁZY László: *A magyar nemzet oknyomozó történelme középkorok VIII. osztálya számára*, Szent-István-társulat, Budapest, 1906, 125); „Nagyapja valószínűleg az oláhok kenéze vagy bírója volt Hunyad megyében” (Dr. KOCZOGH András – Dr. TAKÁTS György: *A magyar nemzet története 1526-ig a gimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára a tanterv és utasítások figyelembe vételével [...]*, Athenaeum, Budapest, 1912, 101).

⁹⁷ „A Hunyadi-ház idegen származású és eleik, mint kenézek telepedtek meg a vajda-hunyadi kir. uradalomban. Meghonosulásuk után nemességet kapnak, s a magyar nemzet erős szelleme magyarokká változtatja őket is – szívben és lélekben.” KIRÁLY Pál: *Magyarország története. A középkorok III. osztályának a használatára*, Athenaeum, Budapest, 1900, 141.

⁹⁸ „Magyar köznemesi család sarjadéka volt ő Erdélyből [...]” VARGA Ottó: *A magyarok története és Magyarország a jelenben. A középkorok III. és IV. osztálya számára. I. A mohácsi vészig*, Franklin-társulat, Budapest, 1900^b, 104.

⁹⁹ „Erdélyi középnemesi családból származott és ősei a Balkán félszigetről költöztek be hazánkba.” SEBESTYÉN Gyula: *A magyar nemzet története. Polgári leányiskolák számára*, Franklin-társulat, Budapest, 1900², 60. Vö. „Erdélyi középnemesi családból származott.” UÓ.: *A magyar nemzet története. Polgári és felsőbb leányiskolák számára*, Méhner Vilmos, Budapest, 1889, 53.

¹⁰⁰ KIRÁLY Pál: *Magyarország története. Felsőbb leányiskolák és polgári leányiskolák használatára*, Athenaeum, Budapest, 1899, 72; LOVCÁSANYI Gyula – UGRAY János: *A magyar nemzet története a polgári fiúiskolák III. osztálya számára*, Athenaeum, Budapest, [1916⁴], 63.

¹⁰¹ „Zsigmond király uralkodása alatt egy fiatal magyar nemesember tünt fel, aki már az első török háborúban is számos tanujelét adta kiváló képességeinek” (HERCZEG [Árpád] – FARKAS [Sándor]: *A magyar nemzet története összefüggésben a világtörténet fontosabb eseményeivel. A polgári leányiskolai új tanterv szerint a III. osztály számára*, Singer és Wolfner, Budapest, 1909, 96); „Magyar köznemesi család sarjadéka ő Erdélyből” (VARGA Ottó: *A magyarok története és Magyarország a jelenben. Tanterv és utasítások alapján a középkorok alsó osztályai valamint polgári-, leány- és kereskedelmi középkorok számára*, Franklin, Budapest, 1888², 57).

¹⁰² „Hunyadi János oláh származású, de szívvel-lélekkel magyarrá vált. Nagyatya: Serbán, a hunyadvármegyei oláhok kenéze volt; atyja: Vojk, Zsigmond király udvari vitézei közé tartozott, a királytól Hunyad várát kapta s így magyar nemessé lett” (BÖNGÉRFI János – Dr. TOLNAI Lajos: *A magyar nemzet története. Polgári fiú- és leányiskolák valamint felsőbb leányiskolák számára*, Lampel Róbert, Budapest, 1901, 70); „A Hunyadiak őse Serbán, a hunyadvármegyei oláhok kenéze volt. Fia Vojk Zsigmond király mellett udvari katoná és testőr volt. Hűséges szolgálataiért Zsigmondtól 1409-ben Hunyad várát és uradalmát kapta és ő volt a Hunyadi család alapítója. Fiait Jánost és Jovánt a vitézi életre nevelte” (GAAL Mózes – HELMÁR Ágost: *Magyarország története polgári leányiskolák számára*. Teljesen átdolgozta BELLE Ferenc, Stampfel, Budapest, 1906, 67); „Ősei a Havasalföldről (Oláhország) vándoroltak

Az értelemszerűen a legszélesebb befogadói csoportok számára íródó népiskolai tankönyvekben mindenesetre jóval kevésbé tört utat annak hangoztatása, hogy a Hunyadi család nem magyar származású lett volna. A származáskérdéssel egyáltalán foglalkozó dualizmuskori szerzők túlnyomó többsége csak erdélyi szülőhelyéről, felmenőiről vagy (szegény) nemesi származásáról tett említést. A szóban forgó tizenkét szerző (illetve egy esetben szerzőpáros) ráadásul viszonylag reprezentatív mintának tekinthető, hiszen állami, valamint katolikus és protestáns iskolák használatára készült és eredetileg magyar,¹⁰³ német¹⁰⁴ vagy szlovák¹⁰⁵

Erdélybe és a Hunyad várához tartozó királyi uradalomban telepedtek meg” (Kozma Gyula: *A magyar nemzet története a mohácsi vészig kapcsolatban a világtörténet főbb eseményeivel*. A polgári leányiskola III. osztálya számára [...] átdolgozta DANIELNÉ LAMÁCS Lujza, Franklin-társulat, Budapest, 1909⁴, 180); „Családjá apai ágról oláh eredetű. Ősei kenézek voltak, oláh telepes-gazdák, akik bár birtokuk szabad jellegű volt, a királyoknak jobbágyi szolgáltatásokkal tartoztak. Már apja, Vojk, Zsigmondtól Hunyadvárat kapta adományul és így magyar nemes lett” (LÓRÁND Lajos: *Magyarország története a polgári fiúiskolák III. osztálya számára*, Lampel, Budapest, 1914, 48); „Vojk, hunyadmegyei oláh család sarja, vitézségeért a magyar nemességet és Hunyad várat kapta. [...] Az isteni gondviselés küldte Hunyadi Jánost nemzetének oltalmára, aki atyjától tanulta azokat az elveket, hogy hazájáért kész legyen vérét ontani, a haza ellenségei ellen való küzdelem első kötelességének tekintse és minden tehetségét nemzete jólétének áldozza” (Dr. NITSCH Árpád János: *A magyar nemzet története a polgári leányiskolák III. osztálya számára*, Singer és Wolfner, Budapest, 1909, 126).

¹⁰³ „Hunyady János egyike a legnagyobb hősöknek, kiket a világ felmutathat. Eredetét homály fedi. Leghihetőbb hogy erdélyi szegény magyar nemes családból származott, mert csak magyar lehetett képes a magyar hazát úgy szeretni, mint ő” (ORBÁN József: *Magyarország története népiskolák számára*, Steinfeld Béla, Sárospatak, 1870¹⁰, 59); „Hunyadi János Erdélyben született, de szülőit és születéshelyét határozottan senki sem tudja” (ZIH Károly: *Hármas tankönyv. Magyar történelem, bibliai történetek s természetrajz. A tisztántúli reform. egyházkerület által kiadott népiskolai tanterv szerint népiskolák használatára*, Budapest, 1876, 17); „A király Hunyadi Jánost – ki erdélyi köznemesi családból származott, vitézségét már Zsigmond korában is kitünteté, – az ország déli részeinek védelmével bízta meg” (KÁLLAY István: *Magyarország összefüggő története korszaki képekben, a közel viszonyban élt népek és államok rövid vázlatával. Népiskolák számára. A Tisztántúli Ref. Egyházkerület tanterve alapján [...]*, Ifj. Csáthy Károly, Debrecen, 1877, 39); „E férfit szegény, nemesi rendből származott, de nevét világhírűvé tette” (MAYER Miksa: *A magyarok történelme. Nép- és polgári iskolai tanulók számára*, Zilahy Sámuel, Budapest, 1877, 50); „Hunyady János erdélyi szegényebb magyar nemes családnak volt ivadéka” (VARGYAS Endre: *Magyarok története kapcsolatban a világtörténelem nevezetesebb eseményeivel korszaki képekben. A miniszteri tanterv szerint népiskolák számára [...]*, Henniszke Rezső, Győr, 1886⁴, 38); „Hunyadi János Vuk Butyi erdélyi köznemes fia volt” (Dr. MARCZALI Henrik – FÖLDES Géza: *A történet kis tükré az elemi iskolák V. és VI. osztálya számára*, Lampel, Budapest, 1906, 57); „Hunyadi János szegényebb nemesi családból származott Erdélyben s a maga erején küzdött föl magát az ország legelső emberévé” (SEBESTYÉN Gyula: *A magyar nemzet története. Az elemi népiskolák V. osztálya számára*, Franklin-társulat, Budapest, 1906⁸, 25).

¹⁰⁴ „Hunyadi stammte aus niedrigem Geschlechte. Aber sein edler Charakter und seine herrlichen Tugenden, zumal seine Heldenthaten haben ihn doch unsterblich gemacht” [Hunyadi alacsony nemzetségből származott. De nemes jellem és nagyszerű erényei, kiváltképp pedig hőstettei halhatatlanná tették őt] (Johann EBENSPANGER: *Vaterländische Geschichte in Charakterbildern. Für die V. Klasse, resp. den 5. Jahrgang der ungarischen Volksschulen [...]*, Robert Lampel – Wodianer, Budapest, 1877, 44); „Johann Hunyadi stammte aus keinem vornehmen Geschlechte; sein Vater war ein einfacher ungarischer Edelmann, der im Komitate Hunyad in Siebenbürgen einige Besitzungen hatte. Aus uns unbekanntem Gründen zog er später nach der Walachei und entweder hier oder noch in Ungarn (zu Hunyad oder Hatzeg) wurde um das Jahr 1387 Johann Hunyadi geboren” [Hunyadi János nem származott előkelő nemzetségből; atyja egy egyszerű magyar nemes volt, akinek az erdélyi Hunyad megyében volt némi birtoka. Később előtűnik ismeretlen okból Oláhországba költözött, és vagy ott vagy még Magyarországon (Hunyadban vagy Hátszeg vidékén) 1387 körül született Hunyadi János] (Johann Heinrich SCHWICKER: *Bilder aus der Geschichte von Ungarn. Für die Volksschulen*, Aigner, Pest, 1872, 68). Megjegyzendő, hogy mindkettjük tankönyve ugyanazon évben magyar nyelvű változatban is megjelent.

¹⁰⁵ „Ján Huňady narodil sa v Sedmohradsku. Jeho otec bol chudobný zemän. Kde a kedy sa narodil, o tom nemáme istoty.” [Hunyady János Erdélyben született. Apja szegény köznemes volt. Hogy hol és mikor született, arról

nyelven íródott szövegek ugyanúgy találhatók közöttük, mint fordítások¹⁰⁶ (az öt német nyelvű tankönyv írói között ráadásul erdélyi szász¹⁰⁷ is akad). Mindössze három olyan népiskolai tankönyvszerzőt találtam, akik a Hunyadi-ősök *külhoni* származását szóba hozták, ám közülük is két esetben teljesen vagy áttételesen a szlávssággal hozzák közelebbi kapcsolatba a Hunyadiakat¹⁰⁸ még 1900 után is. Markáns kivételként a – többek között neves közoktatási szakíró és politikus – Benedek Elek által a vallás- és közoktatásügyi miniszter *felkérésére* megszüvegezett tankönyvben viszont tényleges iskolapéldáját láthatjuk annak, ahogy a késő dualizmuskori magyar állami oktatáspolitikát a közös múltból merített példákra alapozott patriotizmusra apellálva¹⁰⁹ törekedett a politikai értelemben vett egységes magyar nemzetkoncepció számára a nem magyar ajkú szélesebb hazai lakosság felnövő új nemzedékeit érzelmileg is megnyerni. Ahogy azt a századeleji új népiskolai tanterv explicit elvárásként rögzítette is: „A történet-tanítás célja, hogy nemzetünk ezer esztendő múltjának és küzdelmeinek s az eseményekben és nagy történeti alakokban megnyilatkozó nemzeti erényeknek megismertetésével felébressze, ápolja és nemesítse a nemzeti önértetet, a hazaszeretetet és királyhűséget. A tanításnak ép oly mértékben kell hatnia a szívre, mint az értelemre, hogy a tanuló a múlt ismereteiből ne csak okuljon, hanem lelkesedést és erkölcsi nemesedést is merítsen. [...] a tanítás pedig még jobban szívükhöz férközik, ha megtudják, hogy [...] a nemzetet nagy emberek vezérelték, kik érte, alkotmányáért, szabadságáért és jólétéért dolgozni, áldozni, és ha kellett, meghalni is tudtak.”¹¹⁰ Valószínűleg nem pusztán véletlen, hogy éppen az imént említett Benedek Elek-féle narratívából született az a népiskolai tankönyv, amelyet az egynyelvű magyarokon kívül öt

nem lehet biztosat tudni.] Ján KOZEHUBA: *Dejepis Uhorska pre národnie školy* [Magyarország történelme a népiskolák számára], Turč. Sv. Martin [Turócszentmárton], 1873, 35.

¹⁰⁶ „Dieser stammte aus einer adeligen Familie Siebenbürgens” [Egy erdélyi nemesi családból származott] (Stefan BÁNHEGYI: *Ungarischer Kinderfreund. Ein Lern- und Lesebuch für die mittleren und höheren Klassen deutscher Volksschulen in Ungarn*, Heckenast, Pest, 1872, 100); „Johann Hunyadi war der Nachkomme einer armen siebenbürgischen Adelsfamilie” [Hunyadi János egy szegény erdélyi nemesi család leszármazottja volt] (Andreas VARGYAS: *Geschichte der Ungarn im Zusammenhang mit den namhafteren Ereignissen der Weltgeschichte in Zeitbildern. Nach dem ministeriellen Lehrplan für die V. und VI. Klasse der Elementarschulen*, Wilhelm Méhner, Budapest, 1889⁵, 45).

¹⁰⁷ „Sein Vater war ein einfacher ungarischer Edelmann, der im Komitate Hunyad einige Besitzungen hatte, und wahrscheinlich in Hunyad oder Hazeg wurde im Jahre 1387 Johann Hunyadi geboren.” [Atyja egy egyszerű magyar nemes volt, akinek az erdélyi Hunyad megyében volt némi birtoka, és valószínűleg Hunyadban vagy Hátszeg vidékén 1387 körül született Hunyadi János.] G[eorg]. MANCHEN: *Bilder aus der ungarischen Geschichte. Ein Hilfs- und Lesebuch für Schule und Haus*, Kronstadt [Brassó], 1900², 51.

¹⁰⁸ „Ősei délszlávoktól eredtek, oláh vajdák voltak s miután magyar nemesekké lettek, teljesen elmagyarosodtak” (GEGSER Béla: *A magyar nemzet történelme. Felső nép- és polgári iskolák számára*, Wittigschlager Károly, Pancsova, 1902², 46); „Azt mondják, hogy ősei szlávok voltak, akik közül néhány vajda is volt” (BRUNOWSZKY Rezső: *A magyar nemzet története kapcsolatban a világtörténelem nevezetesebb eseményeivel. A római katolikus elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára [...]*, Szent-István-Társulat, Budapest, 1913, 39).

¹⁰⁹ „Az oláh kenéz unokája, a törökverő Hunyadi János, tehát mint magyar köznemes kezdte pályafutását. [...] Mint oly sok idegen eredetű ember a századok folyamán, szívvel-lélekkel magyarrá lett Hunyadi János is. Nemcsak magyarrá lett, de dicsőséget is szerzett a magyar népnek hadvezéri lángelméjével s nagy vitézségével. Az ő életpályája az önzetlen honszerelemnek mindörökké ragyogó példája marad.” BENEDEK Elek: *A magyar nemzet története az elemi népiskolák V. és VI. osztálya számára [...] – Istoria națiunei ungare pentru clasa V^a și VI^a a școalelor elementare [...]*. Athenaeum, Budapest, 1908, 70–71, 76–77.

¹¹⁰ *Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára*. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1905. évi június hó 16-án 2202. eln. számú rendeletével, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1905, XXXIII, 144.

(magyar–német, magyar–román, magyar–szlovák, magyar–szerb és magyar–rutén) *bilingvis* kiadásban is megjelentettek.

A dualista magyar állam emlékezetpolitikai törekvése hosszú távon jóllehet nem járhatott sikerrel, Hunyadi Jánosnak az immár a professzionalizálódó történetírás által részletekbe mérően feltérképezett családi viszonyai mindenestre kiváltképp alkalmasak voltak arra, hogy paradigmaticus példájává tegyék őt a késő középkori magyar állam asszimilációs teljesítményének, és életútjának pedagógiai disszeminációja által is az etnikailag osztatlan hazafiság időtlenített ideálját propagálják.

Ioan Hunyadiól Iancu din Inidoaráig: az 1918 előtti román nyelvű
történelemtankönyvek interpretációi Hunyadi János származásáról

Utolsó lépésként a vizsgált korszak román nyelvű tankönyveire vetek pillantást annak felmérésére, hogy azokba vajon mennyire épült be, egyáltalán beépül-e szervesen Hunyadi János románságának kérdése. Összefoglalóan megállapítható, hogy sajátos *felcserélődés, átfedés, majd szétfejlődés* figyelhető meg a vonatkozásukban kiadási helyük és idejük függvényében. A források hozzáférhetősége miatt az általam átnézett tankönyvek zöme a Magyar Királysághoz tartozó területről származik, de az összehasonlítás érdekében néhány regáti szerző munkáját is kézbe vettem a fejedelemségek egyesítése előtti korszakból, valamint a 20. századforduló előtti és utáni évtizedekből egyaránt.¹¹¹

Ami a legfeltűnőbb jellegzetesség: amíg az *eredetileg magyar szerző* tollából született, de román fordításban megjelentetett tankönyvek lényegében teljes összhangban voltak a fentebb bemutatott magyar historiográfiai dinamikával, tehát a Gondviselés küldötte, egyszerű Hunyad megyei nemesi sarj és szegény erdélyi nemesi család toposzokat¹¹² csak 1900 után váltja

¹¹¹ Az 1859 és 1878 között megjelent romániai történelemtankönyvekről lásd Mirela-Luminița MURGESCU: *Personaje istorice românești și oferta manualelor de istorie din Principatele Române la mijlocul secolului al XIX-lea* [A román történelmi alakok és a történelemtankönyv-kínálat a 19. század közepi Dunai Fejedelemségekben], *Revista istorică* n. s. (București) 1996/9–10., 719–738. A Kárpátokon túli román tankönyvek Magyarországra juttatásáról: Vasile NETEA: *Manualele școlare românești, elemente ale unității naționale* [A román történelemtankönyvek mint a nemzeti egység elemei], *Revista de Istorie* 30/1. (1977), 55–65.

¹¹² „[...] pre atunci Ioanu Huniadi, pre care Provedinti'a divina s'a parutu că l'a pusu de scutu alu natiunei magiare” [akkoriban Hunyadi János, akit az isteni Gondviselés a magyar nemzet védelmére látszott támasztani] (Ferenc RIBÁRY: *Istori'a pragmatica a Ungariei* [Magyarország oknyomozó története]. Revediuța de Dr. Ludovicu MANGOLD, cu concesiunea s'a tradusu dupa edițiunea a IV-a emendata, Seminarului Archidieceșanu, Blasiu [Balázsfalva], 1884, 150); „Hunyiadi s'a născut la anul 1381 dintr'o simplă familie de nobil din comitatul Hunedoarii” [Hunyadi egy egyszerű Hunyad megyei nemesi családban született 1381-ben] (Áron KISS: *Istoria Ungariei în legătură cu cele mai însemnate evenimente ale istoriei universale. Pentru clasa V. dela școal. poporale* [Magyarország története kapcsolatban a világtörténet nevezetesebb eseményeivel. Az elemi népiskola V. oszt. számára], preluțată de Artemie FENEȘEAN, Tipografia universității reg. magh. Budapeșta, 1885, 80). „Pe timpul domniei lui Vladislav I. patria noastră află un brav apărător în persoana lui *Ioan Huniade* (Hunyadi János), cu care providența dumnezească binecuvântă națiunea maghiară în aceste zile de grea cercare. Născut din o familie săracă din Ardél, prin vitejia-i neînfricoșată și prin genialitatea sa de comandant în scurt timp deveni idolul patriei și biciul dușmanilor ei” [I. Ulászló uralkodása idején hazánkknak egy bátor védelmezője támadt Hunyadi János személyében, akivel az isteni Gondviselés megáldotta a magyar nemzetet a nehéz megpróbáltatás ezen napjaiban. Egy szegény erdélyi család szülötteként rendíthetetlen vitézsége és parancsnoki lángelméje által rövid

fel a balkáni román kenéz ősök¹¹³ említése. Ezzel pontosan ellentétes tendencia figyelhető meg az *eleve román nyelven* szövegezett tankönyvekben Hunyadi származásáról írottak alakulása vonatkozásában. Az 1870-es évek vége előtt kiadott, magyarországi vagy erdélyi születésű román szerző által írott munkák kivétel nélkül említést tettek ugyanis arról, hogy Hunyadi János román volt,¹¹⁴ román vérből,¹¹⁵ szülőktől¹¹⁶ vagy környezetből¹¹⁷ származott.

A Kárpátok túloldalán megjelent tankönyvekre mindazonáltal nem teljesen áll ez utóbbi megállapítás, a kezdeti időszakban legalábbis még nem feltétlenül. A vizsgált legkorábbi, Bukarestben megjelent és Havasalföld történetét tárgyaló tankönyvben, amelyet az egyébként Erdélyből származó Florian Aaron írt, ugyan azzal a megállapítással találkozhatott az olvasó már az 1830-as évek végén, hogy „Hunyadi János román hős és magyar tábornok”¹¹⁸ volt, a hat évvel később kiadott Moldva-történeti tankönyvben viszont csupán „erdélyi fejedelem”-ként (*prințul Transilvaniei*) említődik¹¹⁹ még *Ioan Huniad*.

Ahogy az imént említettem, a Kárpátok innesső felén a zömmel az 1860-as évektől fennülő román nyelvű tankönyvkiadás¹²⁰ korai példányai mindegyikében szóba került Hunyadi

idő leforgása alatt a haza bálványozott hőse és az ellenség ostorává lett] (Ludovic MANGOLD: *Istoria Ungariei pentru clasele secundare inferioare, școale pedagogice și civile* [Magyarország története a középiskolák alsó osztályai, tanítóképzők és polgári iskolák használatára], in románesc de Vasile GOLDIȘ profesor, Ciurcu–Alexi, Brașov [Brassó], 1890, 54).

¹¹³ „Strămoșii lui fură chinezi, conducători peste românii imigrați din spre Balcani. Pe moșul său îl chema Șerb și eră chinez peste românii din comitatul Hunyad (Hunedoara); tatăl său se chema Buth sau Vuc, care pentru vitejia lui dobândi diploma de nobil maghiar și cetatea Hunyad (Hunedoara). Insuș Ioan Hunyad s’a numit Hunyadi după această moșie familiară din Ardeal, după cetatea Hunyad.” [Ősei kenézek, a Balkán felől bevándorolt románok vezetői voltak. Nagyatyja Serb, a Hunyad megyei románok kenéze, apja Buth vagy Vuk volt, aki vitézségéért magyar nemesi oklevelet és Hunyad várát nyerte. Maga Hunyadi János erről az erdélyi családi birtokról nevezte magát Hunyadinak.] Rezső JÁSZAI: *Istoria pragmatică a Ungariei. Pentru clasele superioare ale școlilor medii* [Magyarország oknyomozó története. A középiskolák felső osztályai számára], traducere autorizată după a doua ediție de Petru SUCIU profesor, Ciurcu & Comp., Brassó, 1914, 97.

¹¹⁴ Zacharia BOIU: *Elemente de istoria patriotică și universală pentru școala populară române greco-orientală* [A hazai és világtörténet elemei a román görögkeleti népiskolák számára], Editur’a și tipariulu tipografiei archidiecezane, Săbiiu [Nagyszében], 1870², 124; A[ugust]. Treb[oniu]. LAURIANU: *Elemente de Istori’a Romaniloru pentru școala populară* [A románok történetének elemei a népiskolák számára], Editiunea a nou’a corréssa și adausa, S. Filtsch (W. Krafft.), Sibiiu [Nagyszében], 1871, 33.

¹¹⁵ *Elemente de istoria Transilvaniei pentru invetiatorii și școala populară române* scrise de Ioane V. RUSU parochulu și protopopulu gr. cath. al Sibiiului [...] [Erdély történetének elemei a tanítók és román népiskolák számára írta Ioan V. Rusu nagyszébeni görögkatolikus plébános és esperes], Filtsch, Sibiiu [Nagyszében], 1865, 30.

¹¹⁶ „[...] *Ionu Hunyady* séu *Corvinulu*, din parinti romani nascutu [...] erou romanu *Ionu Hunyady* [...]” [A román szülőktől származó *Hunyadi* vagy *Corvin János* [...] a román hős *Hunyad János*.] Meletiu DREGHICIU: *Istori’a Ungariei in Compendiu* [Magyarország vázlatos története], Blau, Timisióra [Temesvár], 1871, 17–18.

¹¹⁷ Ioanu TUDUCESCU: *Istori’a Romaniloru. Manualu didacticu pentru școala populară române* [A románok története. Pedagógiai kézikönyv a román népiskolák számára], Stefanu Gyulai, Aradu [Arad], 1876, 21.

¹¹⁸ „Kínd eroul Român Ioan Corvinu saú Huniadi generalul unguresc a bătut pe la Turci la St-Imre, in anul 1442, Vlad s’a aliat iar cu Ungaria.” [Amikor a román hős és magyar tábornok Corvin vagy Hunyadi János 1442-ben Szentimrénél megverte a törököt, Vlad ismét Magyarország szövetségese volt.] Florian AARON: *Istoria principatului Romaniei dela cele din tii vremi istorice pînă in zilele de acum* [A Havasalföldi Fejedelemség története a legrégibb időktől napjainkig], Tipografia Kolegiului Sf. Sava, Bukuresci, 1839, 52.

¹¹⁹ Ioan ALBINEȚ: *Manual de Istoria Principatului Moldavei* [A Moldvai Fejedelemség történetének kézikönyve], I., La Institutul Albinei, Iașii, 1845, 74.

¹²⁰ A 19. század közepe előtt az erdélyi (különösen a kolozsvári és balázsfalvi) középiskolákban használt, zömmel latin és német nyelvű történelemtankönyvekről lásd Iacob MÁRZA: *Manuale de istorie folosite la școlile din Transil-*

János románsága, az 1870-es évek végétől egy-két kivételtől eltekintve ennek említésének lényegében nyoma vész. Ehelyett annyit állapítanak már csak meg e vonatkozásban róla az újabb magyarországi román tankönyvek szerzői, hogy az általa birtokolt Hunyad váráról kapta nevét,¹²¹ vagy hogy jelentéktelen Hunyad megyei nemesi családból,¹²² szegény, de nemesi családban,¹²³ illetve egy bojár fiaként¹²⁴ született.

A 19. század utolsó harmadában, jóllehet továbbra is akadt magyarországi román szerző, aki erdélyi román származásúként emlegette Hunyadit,¹²⁵ de semmi esetre sem olyan kontextusba helyezve már a kérdést, mint némelyik elődje az 1860–70-es években. A különbség érzékeltetésére elég egybevetni a Laurian és Papiu Ilarian munkáiból inspirálódni látszó Rusu és Tuducescu gondolatmenetét a későbbiekével. A görögkatolikus főesperes tankönyve például rövid terjedelme ellenére is akkurátusan beszámol a család Zsigmondtól kapott 1409-es nemesítési okleveléről és arról, hogy Hunyadi János hátszegi kenézeket nemesített meg.¹²⁶ Nála

vania între mijlocul secolului al XVIII-lea și mijlocul secolului al XIX-lea [Az erdélyi iskolákban használt történelem-tankönyvek a 18. és 19. század közepe között], Sargetia 16–17. (1982–1983), 577–598.

¹²¹ „Joane Corvinu, la care i-a dăsu sí Huniade dupa cetatiu’u Huniadór’a, ce a fostu moși’u dinsului.” [Corvin János, akit Hunyad váráról, amely az ő birtoka volt, Hunyadinak hívtak.] *Istori’a Ungariei pentru scolele poporale* [Magyarország története a népiskolák számára], Tipograffi’a Seminarului gr.-cat., Blasiu [Balázsfalva], 1878, 23 (lásd az 1902. évi kiadás 29. lapján is). Vö. Dr. Nicolau POPU: *Istori’a Ungariei pentru scolele poporale* [Magyarország története a népiskolák számára], Römer & Kamner, Brasiovu [Brassó], 1880⁶, 16 (1883⁷, 33; 1897¹⁰, 29).

¹²² „Ión Huniade Corvin fű născut la 1381 dintr’o mai năinsemnată familie de nobili din comitatul Hunedórei.” [Hunyadi Corvin János egy jelentéktelen Hunyad megyei nemesi családban született 1381-ben.] Ión DARIU: *Istoria patriei și Elemente din istoria universală tractată după metoda biografic în două cursuri concentrice pentru școalele poporale române* [A haza története és az egyetemes történet elemei életrajzokkal két koncentrikus tankönyvben a román népiskolák számára], Nicolae I. Ciurcu, Brașov [Brassó], 1888, 18.

¹²³ „Acest mare vitez a fost Ioan Hunyadi, care s’a născut din părinți săraci, dar nobili.” [Ez a nagy vitéz Hunyadi János volt, aki szegény, de nemes szülőktől származott.] Vasile GOLDIȘ: *Istoria Ungariei în legătură cu evenimentele epocale din istoria universală pentru școalele poporale* [Magyarország története kapcsolatban az egyetemes történet korszakos eseményeivel a román népiskolák számára], Ciurcu, Brașov [Brassó], 1899, 51.

¹²⁴ „Acest june a fost Ioan Corvin de Hunedóra, fiul unui boer cu numele Voic și a soției sale Elisabeta, cărora regele Sigismund le dăruie castelul din Hunedóra pentru eroismul lui Voic, dovedit în luptele purtate contra Turcilor.” [Ez a fiatalember Hunyadi Corvin János volt, egy Vojk nevű bojár és Erzsébet nevű feleségének a fia, akinek Zsigmond király Vojknak a törökök elleni küzdelmekben bizonyított hősiességért Hunyad várát adományozta.] Teodoru V. PETRISORU: *Geografia și Istoria în școlă poporală. Manual, compus conform planului de lectiuni a D.-lui Vasile Petri, pentru clasa IV. V. VI.* [Népiskolai földrajz és történelem. Tankönyv és vázlat Vasile Petri tanterve alapján a IV., V. és VI. osztályok számára], „Aurora” A. Todoran, Gherla [Szamosújvár], 1891, 19.

¹²⁵ „[...] Ioanu Corvinu, numitu si »Uniade«, romanu din Transilvania’u [...]” [Az „Unyadi”-nak is nevezett Corvin János, erdélyi román...] (Dr. Giorgiu POPA: *Istori’a universală, alesu istori’a natiunei romanesci si a regatului Ungari’a. Pentru școl’a poporală* [Egyetemes történelem, a román nemzet és a Magyar Királyság történetéből válogatva. Népiskolák számára], in tipografi’a diecesana, Aradu [Arad], 1880², 47); „Ioan Hunyadi (Huniade) a fost din o familie săracă de nobili români din Ardeal” [Hunyadi (Huniade) János egy szegény erdélyi román nemesi családból származott] (Iuliu VUIA: *Curs practic de Istoria Ungariei pentru școalele poporale* [Magyarország oknyomozó története a népiskolák számára], típarul tipografiei diecezane ort. române, Arad, 1908³, 17).

¹²⁶ „Acest’a fű nascutu dein sange romanescu; elu a avutu tata pre Voicu filiulu lui Sierbanu, carele in a. 1409 cape-tase dela regele Sigismundu pentru vitegiile sale, castelulu Uniadorei. [...] Joane Corvinu Uniadi nu-si uită nece de neamulu romanescu, dein acarui’a senu se tragea, si ne potendu ajută alt’mentrelea pre romani, incepū ai face nobili seau nemesi, mai alesu in tinentulu Hatiegului, dede drepturi romose Chineziloru romani.” [Ez utóbbi román vér szülötte volt; apja Vojk, Serbán fia volt, aki vitézségéért Zsigmond királytól 1409-ben megkapta Unyad várát. [...] Unyadi Corvin János nem is feledkezett meg a román nemzetről, amelynek a kebléből származott, és nem tudván másképp a románokon segíteni, elkezdte őket nemessé tenni, különösen Hátszeg vidékén a román kenézeknek szép jogokat juttatva.] RUSU: *Elemente de istori’a Transilvaniei...*, 30. Mind az oklevélről, mind a

is tovább ment e vonatkozásban a bihari születésű Ioan Tuducescu lippai tanító¹²⁷ munkája, melyben nemcsak arról értesülhettek a belőle tanuló iskolások, hogy hősünk jó románként sok hátszegi román jobbágyot megnesemített, hanem arról is, hogy Mátyás király büszkén vallotta magát románnak, ahogy Kinizsi Pál is az volt.¹²⁸ Bő két évtizeddel később, a milleniumi ünnepségek után nyomdába került Goldiș-féle tankönyv viszont úgy fogalmazott, hogy „a hazánkat, Magyarországot birtokba venni kívánó török ellen a Jóisten egy nagy vitézt adott Magyarországnak, aki nem engedte, hogy a török betegye lábát az országba”, miközben szó sem esett már arról, hogy e nagy vitéz román származású lett volna.¹²⁹

A magyarországi román nyelvű tankönyvszövegekkel ellentétes interpretációs tendencia ment végbe ugyanakkor a 19. század második felének romániai tankönyveiben. Ahogy már volt szó róla, az 1848 előtt a Dunai Fejedelemségekben kiadott tankönyvek vagy egyáltalán nem, vagy csak egyetlen jelzővel utaltak arra, hogy Hunyadi Jánost szorosabb szálak is fűzték a román-sághoz.¹³⁰ Az 1880-as és 1890-es évek romániai tankönyveiben ellenben nagyon is hangsúlyossá vált a kérdés tárgyalása. Érdekes apró, de beszédes módosítások szerepelnek e tekintetben a régész, történész és néprajzkutató Grigore Tocilescu tankönyveinek különböző kiadásában. Az elemi és középiskolai fiú- és leányiskolák számára írott munkájának korábbi változatában arról esik szó, hogy Hunyadi Corvin János román születésű volt, a Danok nemzetségéből eredt,¹³¹ de elmagyarosodott és a magyar királyokat szolgálta.¹³² A tankönyv későbbi kiadásából, noha a mondatszerkezet többi része nem változott, már kimaradt a megjegyzés, hogy elmagyarosodott volna, apai nagyapjának neve elé pedig a nyomaték kedvéért oda került a *román* jelző.¹³³ To-

hátszegi románok megnesemítéséről hosszabban írt bővebb tankönyvében: Ioane V. RUSU: *Compendiu de Istori'a Transilvaniei cu distincta privire la romani* [Erdély vázlatos története különös tekintettel a románokra], Filtsch, Sibiiu [Nagyszeben], 1864, 176, 185.

¹²⁷ Vö. MÁRKI: *I. m.*, 77–78.

¹²⁸ „Eroulu Ioanu Corvinu de Uniade cu dreptu cuventu se póte numí primulu lucíferu, care se ivesce pre ceriulu romanimeii. [...] Că Romanu bunu, Corvinu a facutu multu bine Romaniloru inaintandu pre multi iobagi din tienutulu Hatiegului la rangulu de nobili. [...] Istori'a ni spune, că elu [Mathi'a] s'a falitu, că este de nému romanescu. [...] Inca unu lucíferu stralucesce pre ceriulu romanimeii. Eroulu Paulu Chinezu, de nascere din Temisian'a.” [A hős Unyadi Corvin János joggal nevezhető a románság egén felragyogó első vezércsillagnak. [...] Jó románként sok jót tett a románokkal, sok Hátszeg vidéki jobbágyot emelve közülük a nemesk soraiba. [...] A történetírás azt tanítja, hogy ő [Mátyás] azzal kérkedett, hogy román nemzetség sarja. [...] Még egy vezérlő csillag tündökölt a románság egén. A hős Kinizsi Pál temesi születésű.] TUDUCESCU: *I. m.*, 21–23.

¹²⁹ GOLDIȘ: *I. m.*, 51.

¹³⁰ A század harmadik negyedében megjelent romániai tankönyvek mindazonáltal már román eredetű keresztény hadvezéreként írnak róla, általában Vlad Dracul uralkodása kapcsán, sőt egy esetben (Marin C. FLORENTIU: *Noțiuni de istoria românilor* [Fogalmak a románok történetéből], 1869, 30) a nemzetétől elpártolást is felróják neki egy (a későbbi kiadásokban elhagyott) lábjegyzet erejéig. Lásd MURGESCU: *I. m.*, 735.

¹³¹ A genealógiai értesülés ősforrása a jelen tanulmány elején már említett, magát apai ágon a Hunyadiakkal rokonságban lévőnek állító humanista esztergomi érsek és kancellár, az apai ágon havasalföldi őstől származó, de magyar anyától Nagyszebenben született Oláh Miklós volt. Vö. OLÁH Miklós: *Hungária – Athila*, ford. Németh Béla – Kulcsár Péter, Osiris, Budapest, 2000, 35.

¹³² „Acesta [Iancu Corvin de Uniad] era român de nascere, (fiul lui Voicu, și acesta al lui Șerban) din némul Dănescilor, dar se maghiarizase și servea pentru Ungaria.” [Ez utóbbi [Unyadi Corvin János] román születésű volt, (apja Vojku, nagyatyja Serbán volt) a Danok nemzetségéből, de elmagyarosodott és Magyarországot szolgálta.] Gr. G. TOCILESCU: *Manual de istoria română pentru școala primare și secundare de ambe-sexe* [A román történelem tankönyve a mindkét nembeli elemi és középiskolák számára], I., Socecă & Co., Bucuresci, 1886, 77.

¹³³ „Acesta [Iancu Corvin de Uniad] era român de nascere (fiul lui Voicu Românul și nepot lui Sêrbu) din némul Dănescilor, și servea pentru regele Ungariei.” [Ez utóbbi [Unyadi Corvin János] román születésű volt, (apja a

cilescu Hunyadi-narratívája annyiból mindenképp egyedülálló, hogy az általam áttekintett 19. századi román tankönyvírók közül ő az egyetlen, aki a hős keresztnévét nem Ion vagy Ioan változatban, hanem „Iancu”-ként használja (egy ízben a *Iancu Sibinénul* névváltozattal¹³⁴ is élve).

A nemzetközi hírű iași történész, Alexandru Dimitrie Xenopol elemi iskolásoknak szóló tankönyve, továbblépve, immár implicit historiográfiai polémiaába helyezte a kérdést, arról értekezvén, hogy a román szülőktől és a Dan dinasztíából származó Hunyadi Jánost a saját céljaira sajátította ki történelme legnagyobb alakjaként az az ország, amely általa egy román irányítása alatt állt („sub comanda unui Român, *Ioan Corvin de Huniade*”).¹³⁵ Mindazonáltal a rákövetkező mondatában egyúttal világossá tette azt is, hogy Magyarországon születvén Hunyadi „engedelmes magyarként és katonai tehetsége által” emelkedett az ország élére. Még alább viszont arra hívta fel az elemi iskolás korosztály figyelmét, hogy Mátyás király, noha teljesen elmagyarosodott, mégse feledte származását, ezért az erdélyi románokat mentesítette a katolikus egyháznak járó dézsma megfizetésétől.¹³⁶ Az 1890-es évek végén megjelent, középiskolásoknak írott tankönyvében mindazonáltal jóval kevesebb szó esett Hunyadi Jánosról, akiről ekkor már csak annyit tartott fontosnak közölni Xenopol, hogy egy Magyarország szolgálatában álló román nemes (*nobilul Român în slujba Ungariei*), illetve elmagyarosodott román nemes (*nobilul român maghiarizat*) volt.¹³⁷

Végezetül Nicolae Iorgának a századfordulót követően megjelent történelemtankönyvébe érdemes belepillantani, lévén, hogy az önálló leckét is szentelt Hunyadi Jánosnak.¹³⁸ Elődeivel ellentétben a valaha élt legtermékenyebb román történész nem említi már Hunyadinak sem a felmenőit, sem a magyar történetírás vele kapcsolatos felfogását, csupán erdélyi románként mutatja be őt, mint aki a tartomány nyugati határvidékének „szabadparaszti” fiából emelkedett vajdává.¹³⁹ A

román Vojku, nagyatyja Szerbu volt) a Danok nemzetségéből származott és Magyarország szolgálatában állt.] Gr. G. TOCILESCU: *Istoria română pentru școale primare de ambe-sexe* [Román történelem a mindkét nembeli elemi iskolák számára], Imprimeria Statului, București, 1887 (borítón szereplő évszám: 1889!), 47; Uő.: *Manual de istoria română pentru școale secundare de ambe-sexe* [A román történelem tankönyve a mindkét nembeli középiskolák számára], Carol Göbl, București, 1894, 38.

¹³⁴ TOCILESCU: *Manual de istoria română*... (1886), 212.

¹³⁵ „Acest Ioan Corvin era născut din părinți români și anume din familia Dăneștilor, cu toate că Ungurii l' reclamă ca Ungur, pentru a strălucii cu numele lui, fiind că altul mai insemnat nu este în istoria Ungariei.” [Ez a Corvin János román szülőktől, mégpedig a Danok nemzetségéből származott, ámbar a magyarok magyarnak állítják, hogy ők tündökölhessenek a nevével annak, akinél nem volt jelentősebb alakja Magyarország történetének.] A. D. XENOPOL: *Istoria Românilor pentru clasele primare de ambe-sexe* [A románok története a mindkét nembeli elemi iskolák számára], „Scoalelor” Frații Șaraga, Iași, 1890⁷, 70.

¹³⁶ Uő., 71. A románoknak a „jogtalan” katolikus dézsma alóli Mátyás általi felmentésére röviden már Papiu Ilarian narratívája is utalt: PAPIU ILARIANU: *I. m.*, 43.

¹³⁷ A. D. XENOPOL: *Curs de Istoria Românilor pentru școalele secundare întocmit după noul program* [A románok történetének tankönyve a középiskolák számára az új tanterv szerinti összeállításban], Frații Șaraga – Goldner, Iași, 1897³, 73, 87.

¹³⁸ N. IORGA: *Ioan Corvinul și țerile noastre (1441–1457)* [Corvin János és az országaink] = Uő.: *Istoria Românilor pentru clasa a IV-a și a VIII-a secundară* [A románok története a középiskolák IV. és VIII. osztálya számára], „Neamul Românesc”, Vălenii-de-Munte, 1910², 94–101.

¹³⁹ „[...] un Român din Ardeal, Ioan din Inidoara. Era fecior de țeran, dintre țeranii liberi cari apărau granița prin părțile de Apus ale provinciei.” [... egy erdélyi román, *Inyadi János*. *Paraszti sarj* volt, azon szabadparasztkok közül, akik a tartománynak a nyugati határvidékét védelmezték.] Uő., 94.

társadalomtörténeti szempontokra érzékeny¹⁴⁰ Iorga tankönyvében ráadásul elveti immáron annak topoztát, hogy a magyar nagyúrrá lett *Janku*¹⁴¹ hatalmát az erdélyi románok javára fordította volna. Cserébe viszont azt a geostratégiai értelemben szerinte érvényesülő etnopolitikai realitást hangsúlyozza: Hunyadi törökellenes hadjárataiban nagyon is számolt azzal, hogy a szomszédos országok vajdái is *románok*, akikre támaszkodva a pogányok fenyegette határvidék urává válhatott.¹⁴²

Ahogy Hunyadi János anyanyelvi megnevezésének sokszínűsége (és akár egyazon szerző ugyanazon művén belüli következetlensége) is érzékelteti, jelentőségének megítélése a „hosszú 19. század” folyamán megjelent román nyelvű tankönyvekben számottevő változáson ment keresztül. Amíg a fokozódó állami kontroll nyomán a magyarországi románok számára íródó tankönyvekből az etnikailag semleges állampatriotizmust megtestesítő archetípusához képest lényegében kilúgozódott Hunyadi román származásának ténye, illetve annak relevanciája, a létrejövő, majd nemzetközi elismerést és gyors sikereket elérő román egységállam tankönyveiben lépésről lépésre vonult be a nemzeti panteon kiválóságai körébe és foglalt el közöttük tankönyvszinten is számon tartott helyet – már-már a határokon átnyúló román politikai együttműködés korai előképeként megidéződve.

¹⁴⁰ „Româniii ardeleni ajunseseră din ce în ce mai mult în stare de sărăcie și umilintă față de neamurile cealalte; regii Ungariei îi împărțiseră între episcopul de Alba-Iulia, între Sașii așezați în orașe și între deosebiții nobili, ca *iobagi* ai lor. [...] Deci nu ca apărător al Românilor în Ardeal, sau ca om care să întrebuițeze situația sa ca să li fie de folos ni se infățisează feciorul de țeran din părțile Inidoarei. »Iancu-Vodă« eră acum *catolic*, se numără printre *domni* cei mari de *pământ*, printre dregătorii cei înalți al Ungariei și nu înțelegea să slujească decât întâiu ambiția sa și, pe urmă, interesele obștești ale creștinilor. [Az erdélyi románok a többi nemzettel szemben egyre inkább a szegénység és megaláztatás állapotába kerültek; Magyarország királyai a gyulafehérvári püspököknek, a szász városoknak vagy a különböző nemeseknek juttatták őket, azok *jobbágyaiként*. [...] Tehát nem az erdélyi románok védelmezőjeként, vagy olyan emberként mint aki arra használja a helyzetét, hogy a hasznukra legyen mutakozik előttünk az Inyad vidéki parasztfiú. »Janku Vajda« most *katolikus*, a *legnagyobb földesurak* és Magyarország legfőbb tisztviselői közül való, amivel pedig nem fért össze, hogy más legyen az elsődleges törekvése, mint a keresztények közös szolgálata.] *Uo.*, 95–96.

¹⁴¹ Iorga hol *Ioan*, hol *Jancu* névváltozatot használ, felidézve azt a Hunfalvynál és utána Bálannál megjelent nézetet (akikre mindazonáltal nem hivatkozik), miszerint a Janku (Hunfalvynál: Juon) nevet a későbbiekben a hős hadvezér öccse használta. „Încă mai târziu, Ioan căruia i se zicea de acasă *Jancu* și care și-a păstrat acest nume spre a se deosebi de un frate mai mic, care se numia nedezemierdat: Ioan, căpătă (în 1441) și *Voevodatul Ardealului*.” [Még később János, akit otthon *Jankunak* hívtak és aki megtartotta az előbbi nevet, hogy megkülönböztesse magát az öccsétől, aki magát következetesen az utóbbi néven hívta, tehát János megkapja (1444) az *erdélyi vajda* címet is.] *Uo.*, 95. Az azonos keresztnévű testvérpár közötti névhasználati különbözőségről (Hunfalvy értelmezését követve) egyébként magyar tankönyvszerzőnél is lehetett olvasni: vö. ANDOR: *I. m.*, 67.

¹⁴² „Iancu din Inidoara, care se chemă acum, după numele unguresc al acestei cetăți, *Hunyady*, nu se gândia să întrebuițeze puterea sa în folosul Românilor din Ardeal. Româniii aceștia stăteau totuși adese ori în jurul lui Iancu, fiindcă-i ajutau să apere Ungaria împotriva Turcilor. [...] *Planul lui Iancu* eră acesta: să întrebuițeze faptil că în Moldova și Țara-Românească sunt Voevozi români, cu cari poate să întretie legături mai strânse, și să-i cheme la o luptă mare împotriva Turcilor, din care luptă apoi el ar ieși ca un mai mare stăpânitor al tuturol părților acestora dela granița păgânilor.” [Inyadi Janku, aki most ennek a várnak a magyar neve után *Hunyady*-nak hívja magát, nem gondol arra, hogy hatalmát az erdélyi románok hasznára fordítsa. Ezek a románok mégis gyakran Janku köré gyűlnek, mert segítik őt, hogy Magyarországot a törökök ellen védelmezze. [...] *Janku terve* íme ez volt: kihasználja annak tényét, hogy a moldvai és havasalföldi vajdák románok, akikkel szorosabb kapcsolatot tud tartani, és akiket egy nagy törökellenes küzdelemre hív, amely harcból ő majd még nagyobb uraként lép elő mindezen pogányokkal határos vidékeknek.] *Uo.*, 95–96.

Konklúzió

Hunyadi János és rajta keresztül a Hunyadi-dinasztia eredetének rejtvénye lényegében a 15. század közepe óta létező élénk és sokrétű ellentmondástól terhelt vitakérdés, amely a nemzeti modernizáció, illetve kulturális és politikai nemzetépítés klasszikus korszakában magától érteendő természetességgel kínálkozott hálás témaként a magukat érintettnek tekintő közösségek nevében fellépő 19. századi történészek és tankönyvírók számára. A nemzetiesülő történetírások megannyi résztvevője tudniillik egy olyan diskurzushoz kapcsolódhatott általa, amelybe *ab ovo* kódolva volt a hős sokáig homályban maradó genealógiájának etnikai szála nyújtotta interpretációs sokszínűség. Már a Hunyadiak kortárs riválisai, ellenfelei és magasztalói is olykor homlokegyenest ellenkező értelmezési stratégiákat dolgoztak ki az „oláh eredet” találékony elfedésére vagy kihasználására, annak akár a klasszikus antikvitásig nyúló áthangszerelésével. Mivel a krónikás és humanista alapvetések sok esetben önmaguk is többes eredettörténetet adtak elő, továbbá a kérdés vonatkozásában bizonyító erejű okleveles forrásokat csak viszonylag későn publikálták, ezért a 18. és 19. század fordulója kedvező lehetőséget nyújtott az anyanyelvű kulturális megújulásként is jelentkező modern térségbeli nacionalizmusok számára a Hunyadi-származásproblematika aktualizáló kisajátítására. A fentebbiekből láthatóan a folyamat kimenetele azonban korántsem bizonyult sem egyértelműnek, sem pedig egyenes vonalúnak. A magyar történetírás és pedagógiai vulgarizációja például a 19. század közepéig messze nem volt teljeskörűen meggyőződve a Hunyadiak apai ágon magyar származásáról. Mivel azonban a család legalább áttételesen hazai, de főképp nemesi származása, illetve gyors beilleszkedése a korabeli Magyarország nemesi társadalmába még a vonatkozó forrásokban sem látszott kérdésesnek, ezért 1848 előtt az esetleges oláh eredet hangoztatása sem okozott jelentékeny problémát a több szempontól is sajátos magyar nemzetépítés számára. Annál is kevésbé, mert a politikai értelemben vett társadalmi modernizáció (szakszóval: *polgárosodás*) Magyarországon jelentős mértékben az évszázados nemesi szerepminta modernizációját jelentette.¹⁴³ Az akadémikus-történész Teleki nagymonográfiája mindazonáltal eldöntötté tenni látszott a több évszázados historiográfus polémiaát, amely hangsúlyozottan nem magyar–román történészvitát jelentett ekkor még a szórványos és jobbára implicit ellenpéldák ellenére sem.

Az etnikai konfliktusokkal is erősen terhelt 1848–49-es események és sokrétű következményeik nyomán végbemenő, többek között történeti áttértékelődés azonban előbb minden vitán felülálló evidenciává tette Hunyadi János magyar gyökereit, majd a Kárpátokon innen és túl különösen 1860 után gyorsan egységesülő román nemzeti mesternarratívának¹⁴⁴ a Hunyadiak románságát hirdető alapvetését a magyar történetírás immár nem a család felmenőinek hazai és magyar, hanem eleinte a balkáni, ám délszláv beágyazódású eredetével korrigálta, majd lényegileg (apai ágon) végül elfogadta. E látszólag meglepő reakció oka véleményem

¹⁴³ „[...] a nagymértékben követett politikai szerepideálok Magyarországon a nemesség ideáljához álltak közel, vagyis a *Verbürgerlichung* értelmében vett magyar polgárosodás tulajdonképpen »nemesedés« (*Veradeligung*) volt.” HALMOS Károly: *Polgár – polgárosodás – civilizáció – kultúra. A társadalomtörténet alapvető kategóriáiról a XIX–XX. századi lexikon- és szótárírodalom tükrében*, Századvég 1991/1–2., 134.

¹⁴⁴ DRACE-FRANCIS: *I. m.*, 117.

szerint legalább kettős: részben politikai, részben viszont historiográfiai. Az 1867-es kiegyezéssel magát révbe érni érző magyar értelmiség aktív nemzeti államépítést folytató újabb nemzedékei egyfelől nem akarták elidegeníteni, sőt lehetőleg minél inkább a *közös* haza képzetéhez kívánták vonzani az ország nem magyar nyelvű, de a jövőben potenciálisan magyarrá tehetőnek remélt lakosságát, de legalábbis annak felsőbb és mobilisabb rétegeit. Márpedig a „magyar asszimiláló nemzet” téziséhez és célképzetéhez¹⁴⁵ Hunyadi János élettörténete kiváló és historiográfiai szempontból is klasszikus, a hungarus értelmiség és kései utódaik által számtalanszor előadott és jól használható *iskolapéldát* nyújtott. Másfelől a hagyományosan az ország legrégebbi lakosainak tekintett hazai románság eredetének a különféle filológiai szaktudományok fényében megdőlni látszó történelmi mítoszával elhárult annak veszélye, hogy valamely nem magyar eredetű történelmi személy esetén az idegen származás *önmagában* érzékeny kihívást jelentsen a hazai történelem magyar nemzeti szempontú integritásával szemben. Mivel a hazai népesség vonatkozásában a Hunfalvy Pál monográfiájában kellő tudományossággal alátámasztani látszó *új* nemzeti mesternarratíva értelmében a magyarságnál régebbi etnikai közösséggel az ország területén lényegében nem kellett immár számolni,¹⁴⁶ ezért a 20. század fordulóján tevékenykedő magyar történészek számára már sokkal inkább annak hangoztatása kínált pedagógiai is vonzó alternatívát, hogy milyen sok, az évszázadok során idegenből magyarrá lett családdal és egyénnel büszkélkedhet a magyar nemzet történelme.

A *par excellence* nemzetinek érzett hősdinasztia származáskérdésének vitatása a történelmi Magyarország megszűnésével szórványosan újratekődött, ahogy arra a kun felmenők felvétele kapcsán a bevezetőben utaltam. A témában máig alapvetésnek számító Elekes Lajos-féle publikációk mégis azt jelzik, hogy a magyar történetírás, lényegében politikai kurzustól is függetlenül, nem változtatott alapjaiban a „Hunyadi-kérdésben” a 20. század elejére kikristályosodott szakmai konszenzuson. Hogy ez az 1918 *után* íródott népszerűsítő történetírás produktumai és a tankönyvnarratívák vonatkozásában mennyire volt így, annak áttekintése egy majdani újabb kutatás eredményeként mérhető fel csak igazán.

¹⁴⁵ A tételmondatszerű megállapítás egy katolikus szerző által írott 19. század végi középiskolai tankönyvből származik: KOMÁRIK István: *Magyarország oknyomozó története. A középfokú iskolák VIII. oszt. részére*, Jurcsó Antal, Kálcsa, [1899], 172.

¹⁴⁶ „Magyarországnak a népe sokféle ugyan: de egyik sem dicsekedhetik avval, hogy e földnek szülöttje, tehát *autochton* volna. Mindnyája, kivétel nélkül, jövevény. [...] a magyarok legrégebbi lakosai e honnak. Szinte ezer éve, hogy neve Magyarország: illy hosszú folyásu más történelmet nem találunk e földön, a mióta Klio emlékezni bír.” HUNFALVY Pál: *Magyarország ethnographiája*, MTA, Budapest, 1876, 531–532.